

Bibliai tanulmányok.

VII.

AZ ÚJ SZÖVEFSÉGI IRATOK TORTÉNETE.

VI. FEJEZET.

Pál apostol második térítői útja.

23. §. A második út folytatása. Korinth.

Pál apostol Athenből elutazván, kikötött Kenchreaban ^{Korinth 53—54 évi között 18 hó.} (Róm. 16, 1. 2.) a korinthusi kikötőben. Onnan mintegy két mért-földnyi utazás után megérkezett Korinthusba. Már Korinth sokkal jobb talajnak tűnt fel Pál előtt az evangeliumra nézve, mert ez nem volt többé a classikai görögség hazája, mint Athen; még hellenista város sem volt, hanem egy vegyes lakossággal bíró tengerparti város. Korinth Achaja fővárosa levén, egyike volt a hajdankor legnevezetesebb városainak. S minthogy az Isthmuson feküdt, két tengeröböl között, központja volt az európai és ázsiai kereskedelemnek. Miután Lucius Mummius e régi várost elfoglalta, elégette és merőben elpusztította, száz évig állott romban és pusztán. ^{A hajdani Korinth elpusztítása a újbéli felépítése.} ¹⁾ Azonban Julius Caesar 44-ben a várost újra felépíttette, korábbi lakóinak utódait visszahívta, sőt maga is szabadosokból egy római gyarmatot telepített oda. Bár e vegyes lakosság sokáig idegen maradt Göröghon iránt, mindazáltal Korinth kedvező helyzeténél fogva csakhamar egyike lön a legnépesebb, ²⁾ legélénkebb és leggazdagabb városoknak; központja a kereskedelemnek; kiváló fészke és menedéke a föniciai Pandemos Venus-cultusnak és a görög sophistáknak, a melyet teméntelen idegen látogatott. ³⁾

Miként minden jelentékenyebb kereskedő városban, ugy Korinthban is számos zsidó telepedett le. Más népekkel, különösen ^{A zsidók és keresztnyek letelepedése.}

¹⁾ Pausanias, 2, 1. 2. Strabo, VII, 22. 23. — ²⁾ Athenaeus (VI, 103) csak a rabszolgák számát 460,000-re teszi. — ³⁾ Aristid. Or. 3: κοινή πάντων καταφυγή. ἑδδὸς καὶ διεξοδος ἀπάντων ἀνθρώπων.

kelettel való kereskedelmi viszonyainál fogva keresztény is sok jött ide egybűnően. Pálnak Korinthusba érkezése előtt kevéssel telepedtek volt le oda azok a zsidók is, a kiket a Claudius edictuma Rómából kiűzött volt. Ezek közt volt Aquila és Priscilla, ¹⁾ a kik mint az első római egyház tagjai, már ismerték a keresztény vallást. Ezek ott egy kis gyarmatot alapítottak. S minthogy más helyekről is gyakran jöttek Korinthusba keresztények, ezért csakhamar megszorodott a keresztények száma a Pál megérkezése előtt.

Pál Korinthusban marad.

Ez a körülmény kedvező volt Pálra nézve. Ő tehát Korinthusban maradt, szállásban Aquilánál és Priscillánál. ²⁾ De itt maradt azért is, mert látta, hogy az ő itt léte szükséges. Az erkölcstelenség, kicsapongás és minden nemesebb dologgal való visszaélés napirenden voltak; sőt néhány év alatt akkora mérvet öltöttek, hogy a keresztények vérfertőztetéseket követtek el, a szeretet vendégségénél szokásos „szent csókkal“ (1. Thess. 5. ²⁶. 1 Kor. 16. ²⁰. 2 Kor. 13. ¹²) visszaéltek, abból szerelmi nyilatkozatot csináltak (Tertull. ad uxorem, II. ⁴), s magokat a szeretet vendégségénél leitták. Alig mulatott Pál itt egy kevés ideig, Timotheus visszaérkezett hozzája, jó hirt hozván a thessaloniki egyház állásáról, s tudósítván arról, hogy az atyafiak erősen állanak a hitben, állhatatosan ragaszkodnak Pálhoz és az atyafiságos szeretet gyakorlásában tündökölnék ³⁾. Ez útjában Timotheushoz csatlakozott Silás is, kit Pál Beröából való menekülése óta nem látott, s együtt tértek vissza Pálhoz ⁴⁾.

Pál korinthusi működése.

Pál rendes szokása szerint Korinthusban is a synagógában lépett fel. Itt minden szombaton prédikált, s mind a zsidókat, mind a görögöket hathatós beszédekkel inté ⁵⁾. E beszédeire sokan tértek és keresztelkedtek meg, u. m. Stephanephorus vagy Stephanas ⁶⁾, Titius Justus, Krispus, a synagóga feje, Cajus, a ki Pált másodszeri Korinthusban tartózkodása alatt oly szívesen fogadta; továbbá Quartus, Achaicus, Fortunatus, Erastus, a város pénztárnoka, egy Chloë nevű kegyes és gazdag nő ⁷⁾, egy Zenas nevű jogtudor ⁸⁾, s mások sokan a zsidók és istenfélő görögök közül ⁹⁾. Ezek közül Stephanasnak háza népét, továbbá Krispust és Cajust Pál maga keresztelte meg, a mit ő ritkán tett ¹⁰⁾.

¹⁾ Csel. 18. ². — ²⁾ Csel. 18. ³. — ³⁾ Thess. 4. ¹⁰. — ⁴⁾ Csel. 18. ⁵. —

⁵⁾ Csel. 18. ⁴. — ⁶⁾ 1 Kor. 1. ¹⁶. 16. ¹⁵. 17. — ⁷⁾ 1 Kor. 1. ¹¹. 14. 16. 17. Róm. 16. ²³. 2 Tim. 4. ²⁰. — ⁸⁾ Tit. 3. ¹³. — ⁹⁾ 1 Kor. 12. ². — ¹⁰⁾ 1 Kor. 1. ¹⁴—¹⁶.

De az orthodox zsidó párt itt is fellázadt Pál ellen, és az ő „Jézusról való bizonyágtétele“ ellen ¹⁾. Pálnak a zsidók korlátolt érzelmeivel és előítéletes nézeteivel ellenkező irányu beszédei ingerültséget támasztottak a zsidókban. Ez ingerültség egy napon bántalmazássá vált. E bántalmazás következtében Pál ott hagyta a synagógát, így szólván: „A ti véretek legyen a ti fejeteken. Én tiszta vagyok és mától fogva a pogányok közé megyek“ ²⁾. El is ment a Titius Justus (egy *σεβόμενος* házához ³⁾). Ott prédikált és csodaszzerű buzgalmat fejtett ki az evangelium hirdetésében és az erkölcsök javításában. E működése következtében Korinthusban csakhamar nagyra nőtt a pogány keresztények száma. A gyülekezet virágzóvá lön, s hire egész Achajában elterjedt ⁴⁾. Elterjedt Kenchreaba is, a hol a föníciai Venus, Isis és Esmun kiváló tiszteletben részesültek; de a hol Föbe, egy élénk és tevékeny nő hathatósan működött a keresztény vallás terjesztésében ⁵⁾.

Pál apostol ez alkalommal másfél évet töltött már Korinthusban ⁶⁾. Ez alatt szorosabban magához fűzte azokat a kegyes családokat, a melyek az ő tanításaira tértek meg. Azonban ez idő alatt sem volt ment minden aggodalomtól. Nem tetszett neki a görögök szörszálhatogatási vágya. Ezért nem is fogadott el segedelmet a korinthei egyháztól, habár többször szükségét szenvedett is ⁷⁾. Különösen nyugtalanította őt az orthodox zsidóknak iránta tanúsított haragja, a mi egy napon csakugyan valóságos ostrommá vált ellene. Ugyanis Pál a pogányokhoz intézett beszédeiben azt tanította, hogy a kik hisznek, csupa hit által tagjaivá lesznek az Ábrahám családjának. Az orthodox zsidók azt hivén, hogy az Ábrahám családjának csak zsidók lehetnek tagjai, s az Ábrahám-fiusággal nyert előjogokat csak zsidók élvezhetik, — mert az előjogok az Izrael fainak kizárólagos tulajdona, — Pálnak eszméivel nem tudtak kibékülni. Nem tudták megbocsátani az Izrael fiai jogainak megsértését. Ezért őt megtámadták. Meglehet, hogy ily korlátolt nézetek és ily hamis jogkövetelés ellenében Pál sem válogatta szavait; sőt a mint 1 Thess. 2, 14—16. 2 Thess. 1, 6—8. 2 Kor. 3, 14—16-ból látszik, ki-

A zsidók
ellené tá-
madnak.
54-ik év.

¹⁾ Csel. 18, 5. 6. — ²⁾ Csel. 18, 6. — ³⁾ Csel. 18, 7. Az anyyniszor emlegetett „istenfélők“ alatt azok a pogányok értendők, kik az Isten egysege tiszteletében a zsidó egyházzal tartottak. Pál tehát elválik itt a zsidóktól és egy külön egyházat alapít a pogány vallásról áttértékből. — ⁴⁾ 2 Kor. 1, 1. — ⁵⁾ Róm. 16, 1—2. ⁶⁾ Csel. 48, 11. — ⁷⁾ 2 Kor. 11, 6. s köv. 12, 13—16.

jelentette nekik, hogy ily nézeteik miatt Isten haragját vonják magokra.

A hatóság
előtt bevá-
dolják.

A zsidók a Pál szabad eszméi által előjogaikat megtámadva látván, azok ellenében a római hatóságnál kerestek menedéket és orvoslást. Ez időtájban Korinthban egy mindenki által tisztelt, szellemdús, nemes lelkű, költői és írói ember ¹⁾, Marcus Annaeus Novatus, a nagy Seneca testvérbátyja volt a proconsul, a ki — miután őt Junius Gallio szónok adoptálta — Gallio nevet vett fel ²⁾. Egy napon Sosthenes, a synagógai főnökségben Krispusnak utóda, Pált a zsidókkal megragadván, Gallio elébe vitte, és ott bevádolta, hogy törvényellenes vallást tanít ³⁾. Egyszersmind követelte a hatóságtól, hogy mentse meg őket e veszélyes versenytárstól. De minthogy oly emelkedett lelkű ember, mint Gallio, nem igen lehetett hajlandó arra, hogy a fanatizmus követeléseinek eleget tegyen, ezért midőn Pál épen szólani akart, közbevágott és így szólt a zsidóknak: Zsidók! ha valami jogtalanságról, vagy gaztettről volna szó, szívesen meghallgatnálak; de minthogy a vita bizonyos tan, név és a titörvényetek körül forog, lássátok; mert ily dolgokban nem akarok bíró lenni ⁴⁾. E felelet Gallio bámulatatos tapintatát és okos politikáját tanusítja; egyszersmind például szolgálhat korunk világi hatóságainak arra nézve, hogy vallásos dolgokba, dogmai vitákba ne elegendjenek. E felelet után elűzte őket a törvényszék elől. Erre tolongás támadt a törvényszéki épület előtt. Az elkeseredett tömeg Sosthenes ellen fordult és verni kezdette. Gallio nem sokat törődött ugyan a tömeg zajongásaival, mindazáltal a közcsend érdekében katonáival eloszlattatta a népet.

Pál apostol ez esemény után még sok napig (*ἱκανὰς ἡμέρας*) időzött Korinthban. Ekkor megkapta őt a vágy, hogy hiveit északon meglátogassa, — anynyival inkább, mert tudára esett, hogy azok is kívánják őt látni ⁵⁾. Újabb gondjai közepette is mindig lelke előtt lebegtek az általa alapított és elhagyott gyülekezetek. Ilyetén gondolatai közben felmerült előtte, hogy ne gondoljon töb-

¹⁾ Senec. De ira. Quaest. nat. 4, 5, 11. Tacit. Ann. 6, 3, 15, 73. Dio Cass. 60, 35. Euseb. Chron. Nero. Gallio jeles tehetségű és egyenes jellemű ember volt. Kiválólag jártas a görög tudományosságban. Jeles munkáiért Statius őt „dulcis Gallio“-nak nevezi. Stat. Silvae, II, 7, 32. — ²⁾ Senec. Rhet. Controv. II, 11. Ovid. Pont. IV, 11. — ³⁾ Csel. 18, 12, 12. — ⁴⁾ Csel. 18, 14, 15 — ⁵⁾ 1 Thess. 3, 6, 10. —

bé új egyházak alapítására, hanem csak arra, hogy a már megalapítottakat tisztán megőrizze és megszilárdítsa ¹⁾). Az is eszébe jutott, hogy már 3 év óta van távol Antiokiától. S e gondolat arra a határozatra bírta, hogy Syriába menjen.

A régebbi theologusok a thessalonikabeliekhez irt két levelet hitelesnek tartják, és a mint az utóirat mondja, Athenből kelteztek, az 53-ik évből. Az újabb kori theologusok legnagyobb része, köztök De Wette, Meyer, Ewald ²⁾, Renan és Bleek, az említett két levelet szintén hitelesnek tartják és Korinthusból kelteztek, de már az 54-ik évből, Pálnak ez alkalommal való Korinthusban tartózkodása idejéből. Az igaz, hogy a thessaloniki két levélnek hitelességét egészen a legújabb ideig senki sem vonta kétségbe, habár a szereztetés helyére nézve különböztek is a theologusok véleményei egymástól. De az újabb kori józanabb bírálat nem tudott szemet hunyni, miként a korábbi theologusok előítéletből, a hagyomány iránti tiszteletből és valószínűségekből kiindulva tévők, amaz adatok előtt, a melyek a thessaloniki levelek páli eredete ellen szólnak. És az a számos és fontos ok, melyet a thessaloniki levelek tárgyalásánál elészámlálunk, kétségtelenné teszi előttünk, a levelekben mutatkozó valószínűség dacára is, hogy Pál apostol maga e leveleket nem írhatta; nem is az 54-ik. évből való, hanem a 69-ik vagy 70-ik évből ³⁾).

24. §. Pál második útját bevégzi. Viszszatér Antiokiába.

Pál apostol már három év óta volt távol Antiokiától, a szabad irányu páli kereszténység missiójának forrásától. Ez idő alatt sokakat térített meg. Újra rendezte és gyarapította a galatai, filippibeli, thessaloniki és korinthusi egyházakat. S már vágyott e sikerét mind a jeruzsálemi apostoloknak és atyafiaknak, mind pedig a syriai atyafiaknak elbeszélni; egyszersmind szorosabb viszonyba lépni a jeruzsálemi gyülekezettel, mert Pál minden függetlenségi érzete mellett is átlátta, hogy szoros egység csak a jeruzsálemi egyházban létezik. A többi egyházban szakadás és egyenetlenség uralkodik; a mit egyfelől az általa alapított gyülekezetek ellentétes elemei élesztenek; másfelől a judeai hamis atyafiak is szítnak.

54-ik év.
Efezus.

¹⁾ 2 Kor. 11, 2. — ²⁾ Ewald a 2-ik levélről azt mondja, hogy Pál azt Beréből írta, még Athenbe való elutazása előtt, tehát az ugynevezett 1-ső levélnél korábban. L. De Wette Einl. in d. NT. p. 264. Bleek Einl. i d. N. T. pp. 381—388. Ewald Sendschr. d. ap. Paulus, pp. 13—51. — ³⁾ Baur F. Paulus, S. 480 ff. Theol. Jahrb. 1855. S. 141. ff.

Ez okból az 54-ik évben arra határozta magát, hogy a húsvét innepére felmenyen Jeruzsálembe ¹⁾, s onnan meglátogatja a syriai atyafiakat. Hogy e határozatát meg ne változtathassa, még fogadást is tett arra nézve, hogy a húsvétot Jeruzsálemben ünnepli meg. E határozata és fogadása következtében búcsut vett a korinthei atyafiaktól. Timotheust Korinthban hagyta, s Aquilával és Priscillával, kik Efezusba szándékoztak, s hihetőleg Silással együtt, elmentek Kenchreába. Itt Pál fogadásához képest fejét megnyiratta ²⁾. Innen hajón elindultak Syria felé. Minthogy pedig Aquila és Priscilla csak Efezusba utaztak, ezért a hajó Efezusban kikötött. Aquila és Priscilla itt maradtak ³⁾. Pál maga is itt mulatott egy néhány napig.. Valószínűleg míg a hajó a kikötőben horgonyozott. E néhány nap alatt Pál elment a synagógába és ott úgy látszik a zsidókkal sikerrel vitatkozott. Ezután kitűzött útjára készült. Hiában kérték az efezusiak ott maradásra. Erősen vágyott az innepre Jeruzsálembe. Aztán fogadása is kötve tartotta. Ez okból elbúcsuzott Aquilától és Priscillától, s hajón palestinai Caesareába ment. Innen Jeruzsálembe ⁴⁾.

Jeruzsálem. Pál apostol fogadása következtében, melyet valószínűleg azért tett, mert az alázatosságnak a jeruzsálemi egyház szellemében való eme ténye által a zsidó keresztények tetszését megnyerüi remélte, az ünnepet Jeruzsálemben töltötte. Szokása szerint kevés ideig mulatott a fővárosban. Csak addig ült itt, míg az ünnep eltelt,

¹⁾ Csel. 18, ²¹. — ²⁾ Az ily fogadások megkivánták, hogy a fogadást tevő haját lenyirassa, bizonyos imákat végezzen, s az ünnepet megelőző 30 napon bort ne igyék. Joseph. B. J. II, 15, 1. Csel. 18, ¹⁸. Meyer (Ap. gesch. S. 333.) a κεράμενος τὴν κεφαλήν-t, a Vulgata „Aquila, qui sibi totonderat in Cenchrus caput“ fordítása után indulva, Aquilára vonatkoztatja. E szerint megrázzák még Theophil, Grotius, Kuinoel és Wieseler. De ez hamis magyarázat; mert Aquilának nem volt oka haját lenyiratni. Ő nem tett fogadást és nem ment Jeruzsálembe. Aztán a κεράμενος τ. κ. itt nem is construálható Ἀκούας-sal, hanem csak Ηζύλος-sal. A dolog és a constructio természet szerint tehát helyesebb a fő megnyiratását — Augustin, Erasmus, Luther, Kálvin, Wolff, Rosenmüller, Zeller, De Wette és Baumgartennel — Pálra érteni. — ³⁾ Csel. 18, ¹⁹. Ez Efezusban mulatásuk alatt térítették meg Apollóst, egy ékesen-szóló, jeles tehetségű embert, a „Bölcsesség könyve“ szerzőjét, kinek magas philosophiai képzettsége volt, de az alexandriai zsidó philosophia befolyása alatt állott. Apollós Jézust messiásnak hirdette. Azonban csak a János kereszttségét ismerte. Aquila és Priscilla tanították meg az Isten útára. Valószínűleg a K. Jánosféle tanítványok egyike volt. — ⁴⁾ Csel. 18, ²². —

és a jeruzsálemi szegényeknek (elbionim) az alamizsnát átszorgáltatta, melyet azért gyűjtött, hogy a palestinai atyafiakat az éhenhalástól megmentse, s kibékítse azokkal az eszmékkal, melyeket ő a pogányoknak hirdetett. ¹⁾ De e rövid idő is elég volt arra, hogy a fővárosban uralkodó hangulattal megismerkedhessék. Elég volt arra, hogy átlássa, mily kérlelhetetlen ellenei a jeruzsálemi, s magokat Jézus rokouainak nevező zsidók, a nagy mester egyetemes eszméinek és a Pál szabad irányának. Elég volt arra, hogy érezze a szűkkeblü jeruzsálemiek fojtó légkörét, s abból szabadulni igyekezzenek; annyival inkább, mert ha sietve el nem távozik, újra kitör a vihar ellene. Otthagyta tehát Jeruzsálemet és elment Ántiókiába.

25. §. A Péterféle irány és az ő missió működése.

Az emberi léleknek egyik kiválóbb tulajdona, hogy soha sem állapodik meg, hanem folytonosan működik és halad. Előhaladásában nem követi mindig az egyenes utat, hanem néha jobbra vagy balra tér. S miután egy darabig előhaladt, visszasaesik. Ámde visszasaesésében sem követ egyenes utat. S ez az oka, hogy soha sem tér épen arra a pontra vissza, a honnan kiindult, és nem veszít el mindent abból, a mit már egyszer elsajátított.

Igy történt ez a keresztény vallás fejlődésével is. Mig Pál apostol Jézus szelleméhez hiven előre törekedett, addig a tanítványok a nagy mester tiszta és szabad szellemü elveit a zsidó vallás szempontjából fogták fel és ítelték meg. Visszavitték a zsidó vallás korlátolt álláspontjára. A Pál theológiája előttök igen ridegnek, s „a zsidó és pogány közti egyenlőség“ által izrael előjogait sértőnek tetszett. Ezért szakítottak vele. Innen van, hogy mindjárt a keresztény vallás kezdetén anynyi apocryph irat keletkezett Pál ellen. Pedig Pálnak ama nézete, melyszerint a pogányokat a zsidókkal egyenlőnek mondotta, teljesen jogosult volt ama zsidó nézet álláspontján, a mely az egész emberiséget egy ember-pártól származtatta. Innen van az is, hogy az atyák némelyike, különösen Justin, szándékosan hallgat Pálról, tőle semmit sem idéz, mintha nem ismerné. Ez egyébirant Justintól nem csoda, mert ő Palestinában született és valódi zsidó keresztény volt; épen oly korlátolt, mint bármely zsidó.

E különböző felfogás pártokat létesített és surlódást idézett elé a keresztény egyházban. E surlódás pedig harcot hozott létre.

¹⁾ Gal. 2, 10. 11.

Különösen a szabad páli kereszténység és a korlátolt zsidós kereszténység küzdött egymással. Azonban a harcz kezdetén egyik párt se tudott határozott győzelmet vívni a másik felett. A győzelem egyidőre egy harmadik párté lón, egy következetlen közvetítő párté, melynek feje Péter volt, a ki egyáltalában nem, vagy nagyon keveset gondolkozott, s mint ingadozó jellemű ember egyfelől igazat adott a felette uralkodó zsidó keresztényeknek, de másfelől Pállal sem mert bátran szembeállani.

A harcz a különböző keresztény pártok közt akkor tört ki, midőn néhány szigorú zsidó Ántiókiába menve azt hirdette, hogy „a ki körül nem metélkedik, nem üdvözülni.” Az ántiókiai egyház Pált és Barnabást Jeruzsálembe küldötte, hogy ott az e kérdésből támadt vélemény-különbséget elenyéztessék, s az apostolokkal tanácskozzanak. A három főbb apostol, Péter, Jakab és Pál, békét kívánván eszközölni az egyházban, a Cselekedetek szerzője szerint, egy kiegyezést hozott létre az apostolok és idősek gyülekezetében, melyet Lukács s utána mások conciliumnak szeretnek nevezni, s a mely oly sokban hasonlít a későbbi conciliumokhoz. E kiegyezés bár elfojtotta Jézusnak egyik erkölcsi maximáját: „Nem az fertőzteti meg az embert, a mi a szájon bémenyen, hanem a mi azon kijön,” — mindazáltal látszólag pillanatra helyreállította a békét az egyházban, s az őskeresztény szabadságnak és szellemisségnek újabb lökést adott. Azonban később a jeruzsálemi zsidós keresztény reactio hatása következtében a kereszténység nagy része nem a Jakabféle zsidó kereszténységgel, nem is a Pálféle szellemi felfogással tartott, hanem egy közép párttal, a mely bizonyos tekintetben páliás volt, mindazáltal a mózesi törvényekre is súlyt helyezett. E párt törekvéseinek leghűbb kinyomata a Péter neve alatti első levél. Ilyenformán egy közepes tehetség, Péter, akaratlanul is egy párt fejevé lett, melynek nézeteit némely gyülekezetek csupán azért fogadták el, mert egyesítette magában azokat az irányokat, a melyek az egyházban támadtak. E gyülekezetek egyike volt a római egyház, a melynek vérmérsékletével és uralkodni vágyó törekvéseivel a Péterféle okosabb, közvetítő irány leginkább megegyezett. Ez egyház Pétert — habár soha sem volt Rómában, és soha sem volt annak püspöke — fejevé fogadta, s lassanként egy rangra emelte a határozott jellemű Pállal, sőt felibe is helyezte neki, a ki a római egyháznak valódi apostola volt, ott működött, s ott is halt meg.

Ez időtől kezdve a Palestinán kívüli keresztények törekvése oda volt irányozva, hogy a Pál és Péter, s ezek tanítványai közt levő nézet-különbséget elenyésztessek. E törekvés elősegítésére látszik irva lenni a Lukácsféle evangelium és az Apostolok cselekedete. De e kibékítő törekvés felismerhető még a Mátéféle evangeliumon is. A Péterféle közvetítő nézet és fél zsidó keresztény vallás készítette el az útát a katolikus egyháznak, a mely mind inkább háttérbe kezdette szorítani a jézusi szabad szellemet és Pálnak a nagy mester szabad és nemes elveit érvényesíteni akaró törekvését.

Az 54-ik év táján mind inkább el volt terjedve az a nézet, hogy Pál a pogányok apostola, Péter pedig a körülmetélkedésé. ¹⁾ A jeruzsálemi egyháznak feje ekkor Jakab volt, a Jézus testvére, mert Péter nem tartózkodott állandóan a fővárosban. Azonban e körülmény semmit sem vont le a Péter iránti tiszteletből, az ő tekintélyéből. Nem is hangolta le apostolsági kedvét. Sőt hova-tovább nagyobb kedvet kapott az útazáshoz, a Pál által követett tevékeny, apostoli élethez. ²⁾ El is határozta magában, hogy a syriai zsidókat az evangeliumi tudományra téríti. ³⁾ Ez okból megnősült, ⁴⁾ s mint-hogy görögül épen nem, vagy keveset tudott, vagy pedig, hogy miként Pálnak, neki is legyen kísérelője, maga mellé vette tolmácsnak Márkot; ⁵⁾ őt fiává fogadta, ⁶⁾ s ketten elindultak Syria felé.

Hogy minő események merültek fel Péternek ez útjában, adatok hiánya miatt részletesen nem tudjuk. Római Kelemen ⁷⁾ szerint csak annyit tudunk, hogy Péter ez útjában megpróbáltatásoknak volt kitéve. Az egyházi írók munkáiban elszórt egyes adatok nyomán még azt is kimondhatjuk, hogy ez útjában meglátogatta Caesareat, Tyrust, Sidont, Berytust, Byblost, Tripolist és Antaradost. Antaradosból hajón Laodiceaba, onnan pedig Antiókiába ment és ott letelepedett. ⁸⁾

Péter téri-
tői útja.

A Péter példája után Jézusnak több testvérei és a jeruzsálemi egyház több tagjai is kedvet kaptak arra, hogy a Judeával határos

A jeruzsál.
atyafiak is
útra kelnek

¹⁾ Gal. 2, 7. — ²⁾ 1 Kor. 9, 5. Clem. Rom. Epist. I. ad Cor. 5. — ³⁾ Gal. 2, 7, 11. — ⁴⁾ 1 Kor. 9, 5. Clem. Alex. Strom. VII, 11. Euseb. HE. III, 30. Ez világos adat a római egyház coelibatusa ellen, a mely pedig szereti a római egyház és püspökség megalapítását Péternek tulajdonítani. — ⁵⁾ Irenaeus adv. haer. III, 1, 11. 10, 6. Papias apud Euseb. HE. III, 39. Tertull. adv. Marc. IV, 5. — ⁶⁾ 1 Pét. 5, 13. — ⁷⁾ Epist. I. ad Cor. 5. — ⁸⁾ Gal. 2, 11. Csel. 21, 13 szerint Péter 58-ban nem volt Jeruzsálemben.

tartományokat meglátogassák. El is mentek, és Pálnak elveivel ellenkezőleg, feleségestől együtt az egyházak nyakán élődtek ¹⁾).

Miután ilyenformán Péter otthagya Jeruzsálemet és Antiokiában telepedett le, megszűnt az anyaegyház feje lenni. Jakab lett annak fejévé ²⁾. Ő lett az arámi nyelven beszélő „héberek főnöke“ (ἐπίσκοπος, ³⁾) még pedig csupán azért, mert öreg, és Jézusnak testvére volt. A mint Epiphanius kissé túlozva mondja, 96 éves volt, mikor meghalt ⁴⁾.

26. §. A Jakab áskálódása Pál ellen.

Jakab apostol, Jézusnak testvér bátyja, valódi izraelita volt. Ugy látszik, hogy Jézus halála után tért át a tanítványokhoz. Szigoru asketa és buzgó aristocraticus érzelmű farizeus lévén, a türelmetlen orthodox zsidó párttal tartott, a mely a mózesi törvény betűit mindenkire ráerőszakolta. Mint igazhitű izraelita halála után kiérdemelte ezek által az „igaz“ melléknevet. De másfelől, épen ez elveiből kifolyólag, ellene működött Jeruzsálemben mind annak, a mit Jézus életében mondott és tett, s a mit az apostolok az evangéliumnak Jézus szellemében való terjesztése körül a világon végbevitték. Különösen ellensége volt a Pál apostol szabad irányának, a mely a külsőségre súlyt nem helyezett. Pált zavargónak és az ős vallás megrontójának, az apák igaz hitétől elszakadottnak, eretneknek tartotta, s Páltól azt kívánta, hogy az ő nézetei előtt hajoljon meg.

¹⁾ 1 Kor. 9, 5. — ²⁾ Hieronym. in Gal. I, 19. Constit. apost. VI, 14. Euseb. HE. II, 1. 23. III, 22. IV, 5. VII, 19. Jakab meghalt 62-ben. Jeruzsálem elpusztítása után 70-ben a szétszórt keresztények egy része visszatért Jeruzsálembe a romok közé, s esengve várta Jézusnak a messiásnak, az apocalypsis által azelőtt kevésbé jósolt visszatértét. E visszaállított jeruzsálemi egyháznak Jakab után Jézusnak egy más rokona, Simeon, lett a feje, ki Traján alatt 105-ben keresztben halt meg. — ³⁾ Az ἐπίσκοπος és πρεσβύτερος szavaknak az első században egy jelentése volt. Nagyon hibáznék tehát az, a ki e szavakat pap vagy püspök szóval fordítaná le; mert az az idősebb egyháztag, a ki a gyülekezet feje lett, tökéletesen egyenlő volt az egyház többi tagjaival. Nem volt külön jogköre; nem más értelemben vett püspöki tekintélye; nem szabályozó hatalma. — ⁴⁾ Haer. 78, 14. Ugy látszik, hogy Epiphanius kissé túloz a Jakab éveire nézve; mert ha ő halálakor, a mi 62-ben történt, 96 éves volt, akkor Kr. e. 34-ben kellett születnie. Hogy idős volt, onnan is következik, hogy a gyülekezet feje lett, a hova a legidősebbet szokták volt megválasztani. De 96 éves nem lehetett. Valószínűleg azért mondja ily vénnek Epiphanius Jakabot, hogy kimutassa, miszerint Jézussal egy anyától nem születhetett.

Jakab ellen-missiót állít.

Ugy látszik, hogy Jakabnak ez elve, eljárása és Pál iránti magatartása heves szóváltásra adott okot közte és Pál között Jéruzsálemben. ¹⁾ S ez arra a határozatra birta Jakabot, hogy Pál ellen egy ellen-missiót létesítsen. Ez ellen-missiónak a volt a hivatása és törekvése, hogy Pált nyomról nyomra kövesse, s mindenütt ellene működjék az ő munkájának; egyszersmind meggyőzze a pogányokat arról, hogy csak úgy lehetnek a messiás országának tagjai és úgy üdvözülhetnek, ha körülmetélkednek s az egész törvényt megtartják. ²⁾ A vizály már épen kitoró félben volt Pál és Jakab s ezek hívei közt. De Pál a vizály kitorését s az ebből keletkezhető bajt igyekezett megelőzni és kikerülni az által, hogy sietve Antiókiába utazott, otthagyván közvetítőnek Silást, a ki ez időtől fogva Péterhez csatlakozott. ³⁾ Pál apostol kiszabadulván a jéruzsálemiek korlátolt, fojtó légköréből, szabadabban lélekezelt Antiókiában. Itt újra találkozott Barnabással és Titussal.

Mialatt Pál Antiókiában tartózkodott, megérkezett Péter is az ő apostoli útjából. A két apostol eleinte szerette egymást és jó egyetértésben élt. Péter a zsidók szokása ellenére még a pogányokkal is leült az urivacsorához, s velek együtt ett. Azonban a két apostol közti eme jó egyetértés csak hamar meg lön zavarva. Ugyanis ekkor történt, hogy Jakab a jéruzsálemi szűkkeblű zsidókból egy ellenmissiót létesítvén, ennek tagjaitól körlevelet írt Jéruzsálemből az egyházakhoz. ⁴⁾ Jakab e levelekben azt igyekezett bém bizonyítani, hogy Jézus tudományát senki sem hirdetheti, a kinek erre töle felhatalmazványa nincs, és a kinek tanítása az övével meg nem egyezik; mert szerinte egyedül Jéruzsálem a hit forrása; csak ott vannak valódi apostolok. ⁵⁾ S a ki mindezek daczára hirdeti az evangeliumot az anya-egyház fejétől nyert felhatalmazó irás nélkül, az hamis próféta, hamis apostol, nem egyéb, mint a démon szülőtte, s mintilyent meg kell vetni. ⁶⁾ E levelek Pált tolakodónak tüntették fel; ⁷⁾ olyannak, a ki Jézust személyesen nem

Péter Antiókiába menyen.

Jakab követelése.

¹⁾ Jud. 8. s köv. — ²⁾ Gal. 1, 7. 2, 12. V. ö. Csel. 15, 1, 24. — ³⁾ 1 Pént. 5, 12. A Silas közvetítésére nézve v. ö. Csel. 15, 22-vel. — ⁴⁾ Gal. 2, 12. 1 Kor. 9, 2. 2 Kor. 3, 1. 5, 12. 10, 12. 18. 12, 11. τινὲς ἀπὸ Ἰακώβου; . . . γρηγοροῦμεν ὡς τινὲς συστατικῶν ἐπιστολῶν; . . . τῶν ὑπερλίαν ἀποστολῶν. — ⁵⁾ Jel. 2, 2. 21, 14. V. ö. Gal. 2, 2. — ⁶⁾ Recogn. 14, 34—35. Clem. Hom. 11, 35. V. ö. Csel. 15, 22. Constit. Apost. II, 58. — ⁷⁾ A jéruzsálemiek, s különösen Jakab, egyfelől az antinomism usért haragudtak Pálra. 2 Kor. 11—12. Jel. 2, 2. Baur, Paulus I, S. 260—261. Másfelől azért, hogy Pál azt mondotta, hogy ő Jézust, az ő tudományának szelleménél fogva személyesen ismeri. Jakabnak korlátolt elméje előtt lehetetlennek tünt fel, hogy Pál Jézust ismerhesse, ha testileg nem látta.

ismervén és közvetlen tanítványa nem levén, nincs jogosítva az apostolságra.

Az igaz, hogy Pálnak ilyen, Jakabtól nyert, meghatalmazó irata nem volt. Erre Pál nem is vágyott, szüksége sem volt reá. Pált azt hitte, hogy sokkal jogosultabb hirdetni Krisztust az, a ki a nagy mester magasztos elveinek szépsége és igaz volta által tért meg, mint az, a ki ha személyesen ismerte is, de csak halála után tért át és akkor is a tanító szelleme ellen működik. Pál jól tudta, hogy Jézus teljes szabadságot biztosított az emberek lelki ismeretének, s nem állított fel semmi hatalmat, tekintélyt, a mely a lélek korlátozására jogosítva legyen, s a melytől engedélyt kelljen kérni arra, hogy valaki Jézust hirdethesse, mint a hogy ezt Jakab magának követelte, s az egyházakhoz küldött levelében ki is fejezte.

A Jakab követői Antiókiában.

A Jakab küldöttei egy ilyen levéllel megérkeztek Antiókiába. ¹⁾ Ámbár Jakab elismerte ebben, hogy a pogányok jogosítva vannak az evangelium elfogadására; de kiemelte, hogy a kik keresztényekké akarnak lenni, meg kell tartaniok a mózesi törvényeket; mert a judaismus az egyedüli út az üdvösségre. Különösen hangsúlyozta azt, hogy a zsidók a mózesi törvénytől törvényszegés nélkül el nem térhetnek. E judaizáló követek ehez még azt is hozza tették, hogy a jérusálemi apostoloknak, a kik Jézust személyesen ismerték, különös tekintélye van. Felhozták, hogy a jérusálemi apostoloknak Jézussal való személyes társalkodása azoknak bizonyos előjogokat ad. Felhozták, hogy lehetetlen, miként Pál egy órai Jézussal való társalkodás által, a damaskusi úton, alkalmassá válhatott volna arra, hogy az ő tudományát hirdesse, holott a tanítványoknak egy egész év kellett arra. S mind ezekből azt húzták ki, hogy Pál csak akkor szolgál az igazságnak, ha a tanítványoknak tanítványa lesz és nekik engedelmeskedik. ²⁾ Szóval e judaizáló követek elvetették a szabad páli irányt és judaizálni akarták a pogány keresztényeket.

A követek fellépésének eredménye.

A Jakab követjeinek eme fellépése felháborította az antiókiái egyház békéjét és nyugalomát. Idejárt az is, hogy ezek erősen megtámadták Pétert a pogányokkal való érintkezésért. Péter különben is békés szellemű és ingadozó természetű, félénk ember levén, ³⁾ a helyett, hogy az általa is tetteleg helyeselt szabad irány és gyakorlat mellett harczra kelni tudott és akart volna, egészen visszavonult, e megtámadás után, a körülméletlenektől. S miként

¹⁾ Gal. 2, 11. — ²⁾ Pseudo-clement. Hom. 17, 13—20. — ³⁾ Lásd az ő életét. Különösen Jézus elfogatása alkalmával való magatartását. —

a rossz példa ragadós szokott lenni, kivált ha az tiszteletben álló egyéntől ered, úgy a Péter példáját is sokan követték az antiókiái zsidók közül; ¹⁾ sőt a Péter példája Barnabást is megtántorította. Ő is kerülni kezdte a körülmetéletleneket. Pál apostolnak a Péter ingadozása és következetlensége s a Barnabás elpártolása nagyon fájt. E miatt haragra gyult. Előtte az evangélium szellemével össze nem férhetőnek, erkölcsstelenségnek, valóságos kiközösítésnek, jogtalan követelésnek tünt fel az az eljárás, melynélfogva a jéruszálemi apostolok, s ezek követői, el akarták tiltani a szeretet vendégségétől az egyház egy részét. Pál különösen neheztelt Péterre az ő ingadozása, következetlensége és kettős szerepet játszása miatt. Másfelől féltette az évangéliumot, a melyet Péter a zsidóságba való visszaesése által feleslegesnek és mellőzhetőnek tüntetett fel. E kétségkedésért kérdőre vonta Pétert és heves szemrehányásokat tett neki a gyülekezet előtt az evangélium igazságához nem illő következetlen eljárásáért: „ha te“ — ugymond — „zsidó lévén, pogány módra élsz és nem zsidó módra, miért kényszerited a pogányokat zsidó módra élni?“ ²⁾ Egyszermind kifejtette azt, hogy miként lehet üdvözülni. Kifejezte határozottan, hogy „az ember nem a törvénynek cselekedeteiből igazul meg, hanem a Jézus Krisztusban való hit által.“ ³⁾

A Jakab követői által felkorbácsolt vihar csak akkor kezdett ^{▲ az i. csendesedik} csenedesedni, mikor a követek Antiókiából eltávoztak. Ezek eltávoztával a béke látszólag helyreállott a gyülekezetben. Meglehet, hogy Péter ezután ismét visszatért régi életmódjára, s ett a pogányokkal. S ebben semmi különöst nem találhatunk akkor, ha Péternek eddigi magaviseletét elgondoljuk, s ha azt is tekintetbe vesszük, hogy ő zsidó volt, a ki nem nagy súlyt fektetett a következetességre. Azonban a felzaklatott kedélyek a követek elmenetele után se csenedesedtek le végképen; sőt a Jakab fondorkodásainak később az a sajnos következése lett, hogy az antiókiái kereszténység két gyülekezetre oszlott, körülmetéltekre és körülmetéletlenekre. Az elébbiek feje Evodius, az utóbbiaké Ignác lett. ⁴⁾ Az Antiókiában végbement események oly mély nyomokat

¹⁾ Gal. 2, 11—13. — ²⁾ Gal. 2, 11—14. V. ö. a Κήρυγμα Παύλου-val. — ³⁾ Gal. 2, 16 s köv. — ⁴⁾ Constit. Apost. VII, 46: Ἀντιοχείας δὲ (t. i. ἐπίσκοπος) Ἐβόδιος μὲν ὑπ' ἐμοῦ Πέτρου, Ἰγνάτιος δὲ ὑπὸ Παύλου.

hagytak különösen a zsidós keresztény párt lelkében, hogy ez még száz év múlva is ingerült volt a szabad keresztény párt iránt. ¹⁾

A követek
további ter-
ve.

Alig távoztak el a követek Antiókiából, megesküdtek, hogy a Pál egyházait felforgatják, a melyeket ő anynyi buzgósággal, szeretettel és erőlködéssel alapított. ²⁾ Ugy látszik, hogy e zsidó szellemű követek ugyanakkor más, újabb leveleket is kaptak Jéruzsáleből az apostoltól, vagy az apostol nevében. E levelek egyikének töredéke történetesen megmaradt, az által, hogy valamelyik zsidó keresztény a Pál nézetei ellen irt levelének alapjául vette e levelet a 2-ik században, azt kibővítette, a zsidóság akkori nézeteihez alkalmazta, és a Judás neve alatt adta ki. E levél a mai kánonban a Judás neve alatt áll. És ebből tisztán látható Jakabnak és a zsidó keresztényeknek izgató, piszkos célja. ³⁾

A Jakab és a zsidós keresztények áskálódásainak az lett az eredménye, hogy sokan Pált ez időtől kezdve az egyházban hitehagyottnak, ⁴⁾ ellenségnek, ⁵⁾ csalónak, a sátán mélységének, ⁶⁾ eretneknek, hamis zsidónak, ⁷⁾ hamis apostolnak, ⁸⁾ hamis prófétának, ⁹⁾ új Bileamnak, ¹⁰⁾ Jezabelnek, ¹¹⁾ Simon Magusnak, ¹²⁾ az antikrisztus ¹³⁾ és a templom pusztulása előhírnökének ¹⁴⁾ kezdték tartani. Az atyák irataiból az látszik, hogy még Péter is Nikolas gúnynevet adott neki. Továbbá evangeliumát hamis evangeliumnak, ¹⁵⁾ tanítványait nikolaitáknak ¹⁶⁾ nevezték. Ekkora volt a Jakab és pártja gyűlölete Pál iránt, kivel szemben azok soha sem mulasztották el kifejezni azt, hogy Krisztus épületének szegeletköve nem lehet más, csak a 12 apostol. ¹⁷⁾ Mig ilyenformán a fanatikus Jakab és a zsidóskodók minden becsületet igyekeztek lehúzni Pálról,

¹⁾ Lásd a Pseudoclem. Hom. 17, 19. Eusebius szerint (HE. III, 39.) Papias és Hegesipp ellenségei Pálnak; sőt a mint Eusebius más helyen írja (HE. III, 32. IV, 22), Hegesipp azt mondja, hogy „a míg Jakab élt a szűz egyház nem volt bepiszkolva ἀνομίαις ὑπὸ ἀλλοτρίων ἀνθρώπων ἄλλοις ἄλλοις“. Még Justin sem mutatott semmi elismerést a nagy apostol iránt. Őt nem csak nem említi, sőt a pogányok megértítését is a 12 apostolnak tulajdonítja. A Tryphovali dialogusában (35) épen ellene mond Pálnak. — ²⁾ Galatákhoz irt egész levél. — ³⁾ Jud. 4. 7. 8. 10. 23. Különösen figyelemre méltó e levélben az, hogy a zsidó érzelmű párt „parázna-ság“-nak nevezi a Pál tanait, s őt a sátánal állítja szembe. — ⁴⁾ Irenaeus, Adv. haer. I, 26, 2. — ⁵⁾ Pseudoclem. Hom. 17, 19. — ⁶⁾ Jel. 2, 24. V. ö. 1 Kor. 2, 10. — ⁷⁾ Jel. 2, 9. 3, 9. — ⁸⁾ Jel. 2, 2. — ⁹⁾ Jel. 2, 20. — ¹⁰⁾ Jud. 11. 2 Pet. 2, 15. Jel. 2, 2. 4. 14. — ¹¹⁾ Jel. 2, 20. — ¹²⁾ Pseudoclem. Hom. 17, 19. — ¹³⁾ Hom. 2, 17. 3, 59. — ¹⁴⁾ Hom. 2, 17. — ¹⁵⁾ Recognit. I, 10—71. — ¹⁶⁾ Jel. 2, 6. 14—15. — ¹⁷⁾ Jel. 21, 14. 18, 20.

addig a Jakab tekintélye folytonosan emelkedett, ugyanynyira, hogy ő lassanként a zsidó keresztények főpapja lett. Pál sokkal becsületesebb és krisztusiabb szellemű volt annál, minthogy Jakab és pártja ellen áskálódják és alattomoskodják. S Pálnak szabad irányán és józanabb elvein kívül ez az, a mi őt Jakab és társai felett magasan kiemeli, s minket az ő egyetemes érzelmei és gondolkozása módja iránt bámulatra és tiszteletre indit.

A Jakab követei Antiókiából való elmenetelők után, a Pál elleni gyűlölet által vezetettve, részint utasításukhoz képest, részint elveikből kifolyólag a galatabeli egyházakhoz mentek. Ők jól ismerték Pálnak ez egyházak megalapítása körüli érdemeit. Tudták, hogy ezeket Pál alapította. Tudták, hogy ezek szoroson ragaszkodnak Pálhoz és az ő evangéliumához. Azt is tudták, hogy Pál jelenleg Antiókiában tartózkodik. Ez okokból a galatabeli egyházakat szemelték ki működésük központjául, ¹⁾ anynyival inkább, mert itt legtömörebb és legerősebb volt a szabad páli irány és kereszténység. Itt kellett tehát nekik legelőbb is megtörni a keresztény szabadságot, magában a szabad kereszténység szívében.

A követek
izgatásai
Galatiában.

E judaisták tehát megjelentek a galatabeli egyházakban. S itt arról igyekeztek meggyőzni az atyafiakat, hogy a körülmétkedés és az egész törvény megtartása mulhatatlanul szükséges arra, hogy valaki jó keresztény lehessen. Továbbá igyekeztek bém bizonyítani a körülmétkedés előnyeit ²⁾ és kimutatni azt az előjogot, a melyet ez által nyernek. Azután gyalázni kezdettek Pált és evangéliumát. Tőle minden érdemet megtagadtak. Evangéliumát az ő esze önkényes találmányának nevezték. Kétségbe vonták, hogy oly ember hirdethesse az evangéliumot, a ki Jézust személyesen nem ismerte. Azt is felhozták, hogy Pál Titust és Timotheust körülmétkeltette. Megkisértették, hogy ez egyházak evangéliumi szabadságát a zsidó szolgaság igájába hajtják. S ez anynyiban sikerült is nekik, hogy rágalmazásaik által sokakat tévútra vezetvén, a maguk részére megnyerték. Az ily úton félrevezetett atyafiak magokat körülmétkeltették, s csupán Pétert és Jakabot ismerték el valódi apostoloknak. Egy rész azonban hű maradt Pálhoz és elveihez.

²⁾ Gal. 1, 7. §. 5, „—13. E versekből tisztán kitetszik, hogy Pál világosan látta az izgató judaisták célját, valamint azt is, hogy ezek megett Jakab áll. V. ö. a Gal. 1, 7-ben levő τινές--t a Gal. 2, 12-ben levő τινές ἀπὸ Ἰακώβου; Csel. 15, 1-ben τινές καταθετόντες ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; és 2 Kor. 3, 1-ben τινές-sel. —

³⁾ Gal. 6, 13. 13.

VII. FEJEZET.

Pál irni kezd.

27, §. Az okok, melyek Pált levélírássra indították; és a modor, a melyet azokban követett.

A levélíráss
1-ös oka, az
apost. vi-
szony.

Mentől kisebbek voltak azok a keresztény körök, vagy egyházak, a melyeket Pál alapított, annál nagyobb volt ezek és tanítójok, s alapítójok közt a kölcsönös szeretet és bizalom. S midőn Pál rövidebb vagy hosszabb idei mulatás után az ily gyülekezetektől eltávozott, áldásával együtt szívének, szeretetének egy részét is nálok hagyta. Ez okból minden alkalmat felhasznált arra, hogy őket újabban meglátogassa, vagy barátaitól tudakozódjék ezek állapota felől. Néha segédeit küldötte el, hogy azok által értesüljön szeretett hivei helyzete felől. Ezt ő egyfelől azért tette, hogy közte és elhagyott hivei közt a kapcsot felfrisítse; másfelől azért, hogy azokat életök minden változásaiban vidámitsa, vigasztalja, biztassa és hitökben erősítse. És Pált, ez az előtte szükségessé vált apostoli viszony, ¹⁾ elébb-utóbb levelezésre vezette.

A levélíráss
2-ik oka, a
benső vi-
szály.

Hogy Pál és az általa alapított egyházak közt szakadatlan ösztökölés legyen, ez annál szükségesebb volt, mert az egyes egyházak fejlődését, gyarapodását és nyugalmit nem csak külső ellenség akadályozta és zavarta, hanem benső viszály, egyenlenség és áskálódások is fenyegették. Mentől nagyobb tért foglalt el a szabadelvű páli kereszténység, s mentől tisztább és sikeresebb lön amaz elvek eredménye, annál inkább meg voltak ijedve a zsidó szelleműek, s annál kevésbé elégedtek meg a szigorubb érzelmű zsidó keresztények aival, hogy csupán csak tiltakozzanak oly irány ellen, a mely, szerintök, közvetlenül az ők ősi alapelveik, előjogaik és szokásaik ellen van intézve. ²⁾ Felhagytak tehát a nemlegességgel és

¹⁾ Pálnak az ő egyházaihoz való gyöngéd viszonya szépen van leírva 1 Kor. 4, ¹⁵. 2 Kor. 6, ¹¹. stb. Gal. 4, ¹²-ben, s általában mindenütt, a hol azokat üdvözli, s a maga egyéniségéről szól. — ²⁾ A szigoru zsidókat nem elégitette ki a páli irány és nézet. Nem elégitette ki pedig azért, mert ők korlátotságuk miatt nem tudták őt tisztán felfogni. Nézeteit félreértették (Róm. 7, ¹⁻⁶. 3, ²⁰. 4. Gal. 3, ¹¹.) Azokat (Róm. 14, ¹. stb. 1 Kor. 6, ¹². 8.) közönyösségre vezetőkné tekintették. Ezért léptek fel ellene oly szenvedélyesen. Ezért kel ki oly hevesen Pál is ellenök (2 Kor. 10—12, az egész Galatai levél, Fil. 3, 2). Ezért vitatja Pál saját apostolságát (1 Kor. 9, ¹. 2 Kor. 11. Gal. 1. Efez. 3, ¹.) az ellenmissio törekvése és ajánló levelei (2 Kor. 3, ¹.) ellenében.

tényleges munkához láttak. A mint az elébbi czikkben láttuk, egy reactionarius eszközhöz nyultak. Ellenmissiót állítottak fel Pál és iránya ellen. E missio vezetője Jakab lett. Ő tartotta kezében annak szálait, a melyekkel az egyenetlenség tüzét minden irányban meggyújtotta. A többi apostolok nem pártolták ugyan ez eszközt és kezdeményezést; azonban ők sem voltak teljesen mentek a mozgalomtól. Bár nem vettek tevékeny részt az ellenmissio működéseiben, mindazáltal észrevétlenül mintegy közvetítőkké váltak, az által, hogy nem tudták meggátolni, hogy az ősi hithez szigoruan ragaszkodó zsidó keresztények az ők neveikkel ne takarózzanak.

E két ok, különösen az utóbbi, magára is elég volt arra, hogy Pál levelet írjon szeretett egyházaihoz, midőn személyesen velök nem lehetett. Azonban még egy harmadik nagy ok is járult a két elébbihez a hitetlenségben. A hitetlenség abból a közönyből állott elé, a melylyel az emberek a népvallás iránt viselkedtek. Táplálta e hitetlenséget az a vegyülés, a melyben a nyugoti és keleti vallásos eszmék és alakok a keresztény vallástól függetlenül öszszeegyedtek. E vegyületek főleg a kelettel öszszekötetésben álló kis ázsiai görög városokban jöttek létre. Sokan voltak itt olyanok, a kiket részint feszült képzelődésök, részint benső ürességök, részint a régi vallással való elégedetlenségéből származott lelki nyugtalanságuk mindenhez vonzott, a mi által kétségeket eloszlatni, s érzelmöket izgathatni remélték. Olyanok is voltak, a kik varázslataikkal, kuruzslásaikkal, s a philosophiai titkos tudományok és magikai erők csalo előadásával hasznukra tudták fordítani az emberek könnyen-hívóságát. ¹⁾ Mentől magasabb és tisztább eszme- és gondolatkörbe emelkedett fel tehát a keresztény vallás, annál inkább ki volt téve annak, hogy vele az emberek visszaéljenek, különösen pedig azok, a kik a mysteriosus gnosis-sal foglalkoztak.

Egyébiránt ha a keresztény vallással együtt komoly speculativ szellem is állott volna elé a keresztény egyházban; vagy legalább a pogány iskolákban létezett volna ilyen: akkor ez által ellensü-

¹⁾ Ide sorozhatók a zsidó ördögűzők (Mat. 12, 27. Luk. 9, 49); Simon Magus és a μάγοι (Csel. 8, 9. 13, 6); a γόητες (2 Tim. 3, 13); az ἑξορκισταί (Csel. 19, 13. 19.) az ők „ördögi könyveikkel“; a πνεύμα πύθωνος-sal felruházva lenni képzelt μάντις (Csel. 16, 16), a kik leginkább zsidók és keletiek voltak, s magoknak tudós arab czimeket (Elim, többesc Ulema) adtak (Csel. 13, 8.). Ezek néhol az evangelium ellenségeiként tüntek fel, máskor mellette beszéltek, a szerint, a mint hasznukra fordíthatták.

A levélírás
8-ik oka a
hitetlenség.

lyozni lehetett volna a keresztény vallással való visszaélést és a gnosticizmus befolyását. De az apostoli korban nem volt meg a komoly speculativ szellem, a mely komolyan foglalkozzék a keresztény vallás nemes és magas eszméivel. Aztán a gnosticizmus sem akkor keletkezett, a mikor feltűnt. Nem is egyes hely, egyén, vagy évtized műve, hanem amaz idők szellemének szükséges következménye, a keleti monotheistikus és pantheisticus eszmék érintkezéséből. ¹⁾

Ilyenek voltak a viszonyok, a melyek közt Pál a levélírás, az írásbeli érintkezés eszméjére jött, hogy az által elkezdett művét és követett irányát védje és folytassa. E tekintetben minta gyanánt állott előtte az a levelezés, a melynél fogva az egyes synagogák, a zsidók elszéledése óta, egymással érintkeztek. ²⁾ Sőt, a mint a syriai keresztény hagyományok mondják, a syriai keresztények közt is léteztek keresztény levelek, már a ker. vallásnak ottani terjedése alkalmával. De ezek elvesztek.

Pál többet irt, mint a mennyi fenmaradt.

Igen valószínű, hogy Pál apostol több levelet is irt annál, a mi fenmaradt. ³⁾ Neki erre elég alkalmá, oka, anyaga és jó indulata volt. Csakhogy ezek épen úgy elvesztek, mint elvesztek az egyházaknak és egyeseknek ezekre tett feleletei. Ez egyébiránt nem is csoda; mert Pál nem hordott magával irattárt. Aztán a hívők előtt is nagyobb volt a szívökben élő hitnek és az apostol személyének becsé, mint az ily alkalmi iratoké. Ez okból nem is sokat törődtek az ő életében az eféle iratokkal. ⁴⁾ Csupán az ő halála felé kezdettek súlyt fektetni ez iratokra, azokat megőrizni és másokkal közölni.

Anynyi kétségen kívül áll, hogy ma nincs meg minden levél, a melyet Pál írhatott és irt. S tán nem is a legrégibbek azok, a melyek a mai kánonban léteznek. Azonban bármint legyen is a dolog, a jelenleg meglevő levelek kiválóan becses okmányai az ő apostoli munkásságának, daczára annak, hogy ezek esetleg, alkalmilag keletkeztek.

Pálnak írásmódora

Pálnak nem volt ugyan elég műveltsége arra, hogy könyveket

¹⁾ A gnosticizmus hatása szembetűnő a Filemonhoz, kolossabeliekhez, efezusiakhoz és filippibeliekhez irt levelekben. — ²⁾ Az iggeret és riselet, melyet egyik synagóga a másíknak küldözgetett. Ilyen levél-nemű irat a Makkabeusok 2-ik és a Baruk könyve is, 2 Makk. 1, 1—10. Bar. 6. — ³⁾ 2 Thess. 2, 2—14. 3, 14—17. 1 Kor. 5, 9. 16, 1—3. 2 Kor. 10, 9. 11, 28. Kol. 4, 10. 16. — ⁴⁾ Clem. Rom. Epíst. I. ad Cor. 47. Polycarp. ad Phil. 3. Ignat. ad Ephes. 12.

szerkesztszen; mindazáltal bensője roppant gazdag volt eszmékben, gondolatokban és érzelmekben. Leveleiben is látszik az eszmék és a gondolatok fordulatainak gazdagsága. Előtte merőben közönyös, másodrendű dolog volt a tárgy béosztása és a szavak elrendezése. Leveleiben legelőbb is üdvözli az olvasót, hozzácsatolván saját üdvözlétéhez rendesen ama segédjének üdvözlétét is, a kinek a levelet toll alá mondotta. Azután hálát ad Istennek azokért, a mik itt-ott az evangelium érdekében történtek. Később majd dogmai, majd elméleti, majd erkölcsi, majd meg gyakorlati dolgokat tárgyal. Végül magános dolgokkal, tudósításokkal, intéssel, ajánlással, üdvözléssel és jó kívánattal zárja bé levelét.

Miként az eszme és érzelem gazdagsága, úgy irálya is hű kinyomata a Pál apostol személyiségének. Leveleiben hiában keresnők a classikai szabatoságot, szép és kellemes irályt. Itt azok helyét a nyelv és kifejezés bősége, gazdagsága foglalja el. Tételeiben kevés öszszefüggés van. Iratai teli vannak szakadozott mondatokkal, ismétlésekkel, ¹⁾ ellentétekkel, ²⁾ ironiával, ³⁾ halmozott synonymokkal, ⁴⁾ első tekintetre ellentéteseknek látszó fogalmakkal, ⁵⁾ kérdésekkel, ⁶⁾ fokonkénti emelkedésekkel; ⁷⁾ teli vannak a Pál keleties képzelődő tehetségének gazdagságát bizonyító képekkel, átmásításokkal és példázatokkal; ⁸⁾ teli vannak a vallásos dolgok és viszonyok eredeti, szellemdús felfogásával; ⁹⁾ teli felkiáltásokkal és zármondatokkal. ¹⁰⁾ S mindezek művelt lélekre, mély és gazdag érzelmű kedélyre, sebesen gondolkozó főre mutatnak; olyanra, a kinek dialektikája nem tudott lépést tartani genialis eszméivel. Esze sokkal sebesebb volt tollánál.

Pál kifejezései.

Pál apostolnak természete izgékony és heves volt, a mi által nagyon ki volt téve a bényomásoknak. Ő néha élénk, máskor kifakadó, durva, gunyoros, dühös, máskor udvarias, gyöngéd, sőt néha finom volt egész a hizelgésig. Ezért szivesen másra bizta az irást. Különösen Timotheust használta e czélra. Az ő akadályoztatása, vagy távolléte esetében pedig segédei valamelyikét.

Pál termé-
szete.

¹⁾ 1 Kor. 13, 4. 2 Kor. 6, 4. 11, 22. Róm. 1, 29. 2 Tim. 3, 1. — ²⁾ 2 Kor. 4, 7. 5, 21. — ³⁾ 1 Kor. 4, 8—15. 2 Kor. 11, 16. — ⁴⁾ Róm. 2, 17. 2 Kor. 6, 14. — ⁵⁾ 2 Kor. 2, 2. 8, 2. 12, 10. — ⁶⁾ Róm. 8, 31. 1 Kor. 9, 1. Gal. 3, 1. ⁷⁾ 1 Kor. 13, 1. 2 Kor. 7, 11. — ⁸⁾ Róm. 2, 25. 9, 20. 11, 17. 12, 1—4. 1 Kor. 3, 2—9. 5, 5. 9, 7. 12, 12. 14, 7. 15, 36. 2 Kor. 3, 2. 5, 1. 10, 4. Fil. 3, 12. Efez. 2, 19. 4, 14. 6, 10. 1 Thess. 5, 5. Kol. 2, 14. — ⁹⁾ Róm. 5, 12. 1 Kor. 15, 35. — ¹⁰⁾ Róm. 1, 2—4. 1 Kor. 5, 3. Kol. 1, 9. Efez. 1, 3—15. 2, 1. 3, 1. 1 Tim. 1, 3. Tit. 1, 1.

Pál dictálta
leveleit.

Pálnak fennebb előadott természete az oka, hogy ő sajátkezüleg soha sem irt, hanem csak toll alá mondotta leveleit. ¹⁾ Ezek közül a Galatabeli levél kivételt képez, mert a mint 6, ¹¹-ben mondja, azt egészen sajátkezüleg irta. ²⁾ Mikor a levél készen volt, némelykor átolvasta, és ha valami nem tetszett, vagy az alatt jobb gondolata támadt, jegyzést tett a szélire. Hogy pedig az egyházat, a melyhez levelét intézte, bizonyossá tegye afelől, hogy a levél tőle származott, s egyszersmind lehető csalásoknak is elejét vegye, sajátkezüleg irt néhány szót, vagy sort a végére. ³⁾

A Pál apostol levelei nem tankönyvek, a melyeket ő egy húzamban, minden részeiben öszszehangzólag, előre kigondolt terv szerint dolgozott ki, hanem alkalmi iratok, a melyeket ő különböző bényomások alatt és különböző időkben irt, s ezért magukon hordják ezeknek bélyegét. Épen azért leghelyesebbnek tartjuk a Pál leveleit azok időrendje és benső tartalma szerint venni vizsgálat alá. Így azok előadása ha nem is lesz egészen systematicus, de mindenestre valódibb, élénkebb és élethűbb lesz.

28. §. A galatabeliekhez irt levél.

A gallok le-
telepedése
Galatiában.

Galatia vagy Gallograecia nevét ama gall néptörzsektől kapta, a melyek Kr. e. 250 évvel, a Kis Ázsia közepén levő és a Halys folyó által öntözött hegyes és termékeny vidék által csalogatva, Thracián át Kis Ázsiába nyomultak. E gall törzsek Lutarius és Leonorius vezéreik ⁴⁾ alatt legelőbb is a bithyniai fejedelem, Nikomedes, zsoldjába állottak, ⁵⁾ s részint a neki és más előázsiai fejedelmeknek tett hadi szolgálatokért, ⁶⁾ részint küzdelmeik árán Galatiát nyerték, melynek határai: északról Bithynia és Paphlagonia, keletről: Pontus és Kappadocia, délről: Kappadocia és Lykaonia, nyugotról Phrygia. ⁷⁾ Itt egészen függetlenül éltek Γαλάται, Γάλλοι, Κέλται nevek alatt, egészen Kr. e. 189-ig. Ekkor a rómaiak legyőzték. Főtörékvésők oda volt irányozva, hogy tartományjukat hadakozás által szélesebbre kiterjesszék.

¹⁾ Róm. 16, ²². V. ö. 1 Kor. 16, ²¹. Kol. 4, ¹⁸. 2 Thess. 2, ¹⁷. Egyéb-iránt az is valószínű, hogy Pál néha sebesen lehabarta azt, a mit írni akart, s segédei valamelyike tisztába irta. Overbeck J. D. De Scribis Pauli. §. 351.

²⁾ Gal. 6, ¹¹: „Látjátok, mely hoszszu levelet irtam nektek az én kezemmel“.

³⁾ 2 Thess. 3, ¹⁷. 1 Kor. 16, ²¹. Kol. 4, ¹⁸. — ⁴⁾ Liv. XXXVIII, 16. — ⁵⁾ Strabo, II, 130. XII, 571. — ⁶⁾ Florus, II, 11. Justin, XXVII, 3. Polyb. V, 33. 2 Makk. 8, ²⁶. — ⁷⁾ A galaták egy szintoly vitéz, mint félelmes ellenre talál-
tak, Kr. e. 238-ban, I. Attalusban, Pergamum királyában, a ki őket a koráb-
ban Phrygiához tartozó tartományra, Galatiára, szorította.

Ámbár a rómaiak e harczias és szabadságszerető népet Kr. e. 189-ben Cn. Manlius Vulso vezérlete alatt, egy heves csatában, az ázsiai Olympusnál, legyőzték, ¹⁾ — mindazáltal régi intézményeiket megtartották, s magokat tetrarkáik által igazgattatták, kik később királyi czímet vettek fel. E tetrarkák közül nevezetesebbek voltak: a Cicero által ismert és védelmezett Dejoratus, a ki Lucullusnak és Pompejusnak hű szövetségese volt, s ennek utóda Amyntas, a ki a római hatalommal való szövetségből, különösen Antonius triumvirnek iránta való jó indulatából, azt a hasznot húzta magának, hogy tartományát nagyobbította, hozza csatolván Pisidiát, s Lykaoniának és Pamphyliának egy részét. Azonban Amyntas halála után Augustus császár véget vetett a gall fejedelmek uralkodásának. Kr. e. 26-ban Amyntas megöletvén, Augustus a régi Galatiát Lykaoniával, Pisidiával és Paphlagoniával Galatia név alatt ²⁾ római tartománynya tette, s propraetorok által igazgatta. A tulajdonképi Galatia városai közül nevezetesebbek voltak Ancyra, a melyet Augustus a tartomány fővárosává tett; továbbá Tavium és a Kybele templomáról híres Pessinus.

A mi a galatabeliek nyelvét illeti, erre nézve a theologusok közt eleitől fogva különbözők voltak a vélemények. Hieronym (Kr. u. 340—420) azt mondja, hogy a galaták nyelve épen az, a mi a Trier környékén lakó népeké. ³⁾ Wieseler és más német theologusok azt állítják, hogy a galaták german eredetű nép voltak. Azonban ez állításuk abból a főrekvésből látszik eredni, hogy kimutassák, miszerint a németek voltak azok, a kik a keresztény vallással legelőbb megismerkedtek. Legvalószínűbb, hogy tisztán gall eredetűek voltak. Ide mutatnak a Strabo, Livius, Justin és Florusnál s általában a görög és római íróknál eléjvő Γάλλοι és Γαλάται elnevezések. Ide mutat az imént említett írók által használt Γαλλογαυαία név, a melyet azért adtak nekik, mert a gallok Pausanias szerint ⁴⁾ vegyesen laktak a görögökkel, s mert miután Galatia nagyobb kereskedő városaiban a görög nyelv uralkodott, ők is megtanulták. Ide mutat a Sinai Codex, a mely 2. Tim. 4, 10-ben Galliát ír Galatia helyett. ⁵⁾ Ide mutat végre az említett

¹⁾ Livius, XXXVIII, 12. 20—23. 25. 1 Makk. 8, 2. — ²⁾ Dio Cass. LIII, 26.

³⁾ Prolog. in libr. secundum Comm. in epist. ad Gal. „Galatas excepto sermone Graeco, quo omnis oriens loquitur, propriam linguam eandem paene habere, quam Treviros, nec referre si aliqua inde corruperint“. — ⁴⁾ Pausan. I, 4.

⁵⁾ Tischendorf. N. Test. graec. ex Sin. Cod. 2 Tim. 4, 10: κρήνης εἰς γαλιαν (Γαλατῶν helyett).

A rómaiak
elfoglalják
Galatiát.

A galaták
nyelve.

római íróknak ama jellemzése is, a mely a galatákat harcziás és hirtelen fellobbanó népnek tünteti fel.

Pál 8-szor
volt Gala-
tiában.

Kétséget nem szenved, hogy a galatai egyházakat ¹⁾ (αἱ ἐκκλησίαι τῆς Γαλατίας) maga Pál apostol alapította. Tisztán mutatják ezt a Csel. 14, 16 és 18-ik részei. De bizonyítják ezt a galatai levélnek ama helyei is, a melyekben az apostol említést teszen az evangéliumnak a galaták közt való hirdetéséről. ²⁾ Pál apostol három nagy téritői útát tett, s mind a háromra Ántiókiából indult ki. Az elsőre 45-ben indult ki. Ez útjában 46—48-ban megalapította a galatabeli egyházakat, ³⁾ s 49-ben újra meglátogatta. ⁴⁾ A második útjára 51-ben; ⁵⁾ a harmadikra pedig 54-ben indult ki, ⁶⁾ s mindenik útjában újra meglátogatta a galatabelieket és a tanítványokat a hitben erősítette (ἐπιστηρίζων πάντας τοὺς μαθητάς).

Ellenvéle-
mény és
czáfolata.

Eddigi kritikai vizsgálódásunk eredménye tehát az, hogy Pál apostoli első téritői útjában, Barnabással egész Galatiáig jött, s ott egyházakat alapított (Csel. 13 és 14 részek); és hogy második és harmadik útjában újra meglátogatta e gyülekezeteket, hogy hitökben erősítse (Csel. 16, ^{1—6.} 18, ^{23.}). Evel szemben Baur, ⁷⁾ Holtzman, ⁸⁾ Reuss, ⁹⁾ Bleek, ¹⁰⁾ Hilgenfeld ¹¹⁾ és mások Pálnak csak két galatai útjáról akarnak tudni, s az ottani gyülekezetek megalapítását második téritői útjára teszik Csel. 16, ^{5.} ^{6.} alapján. Hogy Pál a galatai egyházakat a Csel. 13 és 14 részeiben említett ott léte alkalmával alapította volna, arról semmit sem akarnak tudni; sőt mind kritikailag, mind exegetikailag ellene harcolnak. Azonban ez állításuk merőben téves. Mert a Csel. könyve 13 és 14 részeiből világos, hogy Pál apostol Galatiában volt és ott Ántiókiában, Ikoniumban, Lystrában és Derbében prédikált. Csel. 14, ^{21.} ^{22.} ^{23.} pedig határozottan bizonyítja, hogy Pál a galatai egyházakat tényleg nem csak megalapította, hanem egyszersmind szervezte is: „megtérének Lystrába, Ikoniumba és Ántiókiába, a tanítványoknak elméjüket erősítvén és intvén, hogy megmaradnának a hitben. . . És mikor minden gyülekezetekben választottak volna seniorokat. . . ajánlák őket az ur-

¹⁾ Gal. 1, ^{2.} — ²⁾ Gal. 1, ^{8.} 4, ^{13—19.} V. ö. 1 Kor. 16, ^{1.} L. fennebb a 13 és 14 §§-et. — ³⁾ Csel. 14 rész. — ⁴⁾ Csel. 14, ^{21.} ^{22.} — ⁵⁾ Csel. 16, ^{1—6.} ⁶⁾ Csel. 18, ^{23.} — ⁷⁾ Baur, Paulus, S. 280—281. — ⁸⁾ Holtzman, Bibel-Lexicon art. Galaterbrief. — ⁹⁾ Reuss, Gesch. d. Heil. Schrift. N. T. S. 72. — ¹⁰⁾ Bleek, Einleit. in d. N. T. S. 417. — ¹¹⁾ Hilgenfeld, Galaterbrief, S. 19. ff.

nak.“¹⁾ A mit a cselekedetek szerzője Csel. 16, ⁵. és 18, ²³-ban említ, hogy t. i. „a gyülekezetek szaporodnak vala naponként,“ valamint az is, hogy „eljárá Galatiának és Phrygiának tartományát, minden tanítványokat erősítvén“ (ἐπιστηρίζων), semmi egyebet nem tehet és nem teszen annál, minthogy Pál meglátogatta korábban megalapított egyházait; azokban újra prédikálta az evangéliumot, a melyre újabban sokan tértek meg, és a megtérteket hitőkben megerősítette. Azt egyáltalában nem lehet kimagyarázni Csel. 16, ⁶-ból, hogy ő ez alkalommal alapította volna meg az említett egyházakat, mert a Csel. 16, ⁶-ik verse csak hirtelen átúztatja Pált Galatián,²⁾ a nélkül, hogy Pálnak ez alkalommal való egyház-alapításáról szólna. E körülmény anynyira feltűnő volt Baur előtt is, hogy nem hallgathatta el, miszerint „Pál nem mulathatott hosszasan ez alkalommal Galatiában.“³⁾ Már pedig ha a Galatai egyházak alapítása a Csel. 16, ⁶-ban említett második útjára esnék, akkor neki hosszabb ideig kellett volna működni ott, s ezt a nevezetes tényt a Cselekedetek szerzője sem hagyta volna érintetlenül. Ezek szerint kétségtelenül áll előttünk az, hogy Pál apostol galatai egyházait első térítői útjában alapította, 46—49-ben (Gal. 1, 9. 4, 16. 5, 3. 21.).

Hogy a részint theologiai, részint irodalom történeti tekintetben oly becses iratnak, a Galatai levélnek keletkezését tisztábban felfoghassuk, szükség egy rövid pillantást vetnünk amaz egyházak alkotó elemeire. A galatai levél némely helyei (4, 8—12.

A galatai
egyházak
elemei.

¹⁾ A Csel. 14, ²³-ban levő χειροτονήσαντες δὲ αὐτοῖς πρεσβυτέρους κατ' ἐκκλησίαν kifejezés minden kétséget eloszlat a kérdés alatti vitára vonatkozólag, és teljes meggyőző erővel bir ama nézet ellenében, mely a Csel. 16, ⁶ alapján a galatai egyházak alapítását a Pál második útjára teszi. A mit Hilgenfeld (Galaterbr. S. 21) e tekintetben Gal. 4, ¹³-ból felhoz: ὅτε δὲ ἄσθένειαν τῆς σαρκὸς εὐηγγελισάμην ὑμῖν τὸ πρότερον, ez is csak azt bizonyítja, hogy Pál a τὸ πρότερον-nal első útjára czéloz, — anynyival inkább, mert Csel. 15 szerint a körülméltékedés kérdése már második útja előtt felmerült. Α τινὲς ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας és οἱ ἐκ τῶν φαριζαίων már első útja végén fellázították a kedélyeket. Ezeket igyekezett megczáfolni második útjában, s ezek működése ellensúlyozására írta levelét második útja végén. — ²⁾ Csel. 16, ⁶: διελθόντες δὲ τὴν Φρυγίαν καὶ τὴν Γαλατικὴν χώραν. — ³⁾ Baur, Paulus. S. 280: „Auffallend ist aber doch, dass der Verfasser der Ap. Gesch. 16, ⁶. ohne von einer Stiftung einer christlichen Gemeinde etwas zu sagen, den Apostel Phrygien und Galatien nur durchwandern lässt, und zwar, wie man vermuthen muss, so rasch, dass an einen längern Aufenthalt kaum gedacht werden kann“.

5, 2. 3. 6, 12. 13.) oda mutatnak, mintha Pál levelében pogány keresztényekhez beszélne. S ebből némely kritikusok, mint Baur, Hilgenfeld és Schneckeburger azt húzták ki, hogy emez egyházak csak pogány keresztényekből állottak. Azonban az imént említett helyekkel szemben oly bizonyítékaink vannak mind a galatai levélben, mind Fl. Josephusnál, a melyek valószínűvé teszik azt, hogy a galatai egyházak nem csak pogány keresztényekből állottak, hanem zsidó keresztények is voltak köztök. Flavius Josephus azt mondja egyik iratában, ¹⁾ hogy a galatai zsidók bizonyos előjogokat és szabadságot nyertek a rómaiaktól, és hogy az ezekről szóló okmány le volt téve az ancyrai Augustus-templomba. S ez oda mutat, hogy Galatiában léteztek zsidók. Hogy pedig a galatai egyházak tagjai közül is némelyek zsidók voltak, ezt valószínűvé teszik azok a helyek, a melyekben Pál a maga és a zsidó keresztények nevében első személyben szól hiveihez; ²⁾ valamint az is, hogy Pál Gal. 2, 11—14-ben nem mulasztotta el a némely galatai zsidó keresztények előtt typus gyanánt álló Péterről beszélni, s őt előttök megismertetni. Ez abból a befolyásból is valószínű, a melyet Pál ellenei ez egyházakra gyakorolni tudtak. Anynyi azonban tisztán áll, hogy a galatai egyházakban a pogány keresztények alkották a többséget. ³⁾ Bizonyítják ezt Gal 4, 8. 5, 2. 6, 12. a melyekben Pál olvasóihoz, mint körülméletlenekhez szól. Bizonyítja a Gal. 3, 3-ban levő *ἐναρξάμενοι*, mely gondolattal Pál mintegy elsőséget ad a pogány keresztény meggyőződésnek a zsidó felfogás felett. Bizonyítja az a hang, a melyen Pál a galatabeliekhez szól. ⁴⁾ Ebből az tűnik ki, hogy Pál meglepőnek és különösnek találja azt, hogy miként gyakorolhattak az ő ellenei akkora hatást oly egyházakra, a melyek nagyobb részt pogány keresztényekből állottak.

A galatai
levél irásá-
nak oka.

A galatai levélből tisztán látszik az ok, a mi Pált arra indította, hogy a galatai egyházakhoz levelet írjon. S ez az volt, hogy a galatai keresztények közel állottak ahoz a válponthoz, hogy a Pál által hirdetett evangeliumtól elpártoljanak. ⁵⁾ Ezt a válságot némely idegen tanítók idézték elé, a kik az apostol után a galatai egyházakba mentek, s az ottani keresztényeket tévútra vezették, azt tanítván, hogy a Pál által hirdetett tudomány által senki sem üdvözülni. ⁶⁾ Előidéztek pedig a következő módon: Pál apostolnak első

¹⁾ Antiqq. XVI, 6, 2. — ²⁾ Gal. 3, 2. 13. 23. 25. 4, 3. 31. V. ö. 1 Pét. 1, 1-el. — ³⁾ Gal. 3, 29. 4, 8—12. 5, 2. 3. 6, 12. 13. — ⁴⁾ Gal. 1, 6. 3, 1. 5, 7. ⁵⁾ Gal. 1, 6. 3, 1. 3. 4, 9—21. 5, 2—7. — ⁶⁾ A körülmétkedés ügyében

és második térítői útja közti időben judaizáló tanítók, a jeruzsálemi farizeusi párt küldöttei, érkeztek a galatai egyházakba. ¹⁾ Ezek öszsze akarták rombolni Pálnak a „hit által való megigazolásról“ szóló tanítását, s helyébe a körülmetélkedést és más zsidó tételeket akartak ráerőszakolni a pogány keresztényekre, azt állítván, hogy ezek multhatatlanul szükségesek az üdvösségre. ²⁾ Hogy ezt annál könnyebben eszközölhessék, megtámadták a Pál apostolságát; ³⁾ kimondották, hogy az ő evangéliuma által senki sem üdvözül; hivatkoztak vele szemben az oszlop-apostolokra; ⁴⁾ őt nemcsak a galaták ellenségének nevezték, ⁵⁾ hanem kétszínkedéssel is vádolták, azt terjesztvén róla, hogy ő alattomban körülmetélkedést hirdet. ⁶⁾ A jeruzsálemi követek által elhintett roszt gyorsan terjedt a galatai egyházakban, hogy magát Pált is megglepte; ⁷⁾ mert az ő hivei közül némelyek közel állottak ahhoz, hogy tőle elpártoljanak. (Gal. 1, 6. 4, 9. 5, 2—7.). ⁸⁾

tartott jeruzsálemi gyűlés alkalmával némely farizeusi zsidó keresztények megmaradtak korábbi nézetök mellett. Mások átlátták, hogy a régi vallás külseje nem maradhat meg, s ez okból hajlandók voltak Pállal kiegyezni. De miután Jézus nem rontotta le tényleg az ősvallás külsőségeit, ezek nem tudták elhatározni, hogy ezt mikor hajtsák végre. Némelyek a Jeruzsálem pusztulását megelőző viharos idők miatt azt mondták, hogy a ceremóniákat meg kell tartani Jézus eljöveteleig. Pál ellenben határozottan kívánta ez akadályok érvényen kívül helyezését. Ezért főleg a farizeusi keresztények és Jakab boszankodtak a haladó szellemű Pálra; sőt azt állították, hogy *παρουσία* is azért nem jön, mert a Pál-irányuak igen sietnek az ősvallás eltörlésével. E kérdés nem is dönt el egészen Jeruzsálem elpusztulásáig. Akkor lett vége. A galatabeli zsidók értesülvén arról, hogy a jeruzsálemi ősvallás párt haragszik Pálra, hibáztatták az ő szabadelvűségét és szívesen csatlakoztak a jeruzsálemi követekhez. ¹⁾ Holsten, *Inh. u. Gedankengang d. Briefes an die Galater*. S. 7. ff. Gal. 2, 4. 1. 2. V. ö. Csel. 15, 1. 5. — ²⁾ Gal. 5, 3. — ³⁾ Gal. 1, 1. 11. — ⁴⁾ Gal. 2, 6. 9. — ⁵⁾ Gal. 4, 16. — ⁶⁾ Gal. 5, 11. Neander, De Wette és Bleek azt állítják Gal. 5, 12. 6, 13. alapján, hogy e hamis tanítók egy része pogány volt. Meglehet, hogy sikerült a judaizáló zsidóknak a pogányok közül némelyeket a magok részére megnyerni. De hogy a kezdeményezés a jeruzsálemi farizeusi párt követői részéről jött, kétségtelen. — ⁷⁾ Gal. 1, 6. 3, 1. 5, 7. *ὄτω τάχως μετατρεθε*. — ⁸⁾ Anynyira nem ment a válság, hogy a galatabeliek többsége szakítson Pállal (Gal. 1, 7. 3, 3. 4, 9. 17. 21.). Még a körülmetélkedésre se tudtak megnyerni senkit (Gal. 5, 2. 8. 6, 12. 13.). Figyelemre méltó, hogy e követek a Pál szabad szelleme által a zsidó vallásban okozott kárt az által akarták helyrehozni, hogy a törvény szoros megtartására kényszerítettek mindenkit, a kit lehetett. A hol pedig Pál előttök csak újítónak és forradalmárnak tünt fel, ott ők conservatív zsidó elveikkel közitőkül léptek fel az új eszmék és tanok ellenében. A dolog természete szerint e követek Pálnak ellenei voltak, s

Nem kell azonban azt himni, mintha e reactionarius judaizáló tanítók meg akarták volna tagadni a pogányoktól a jogot, a melynélfogva ők a messiási üdv és az evangelium áldásaiban részesülhessenek. Enynyire nem mentek; mert a pogányoknak a messiási üdvre való jogosultságát ők is elismerték. Hanem arra törekedtek, hogy a pogányokat judaizálják, még pedig az által, hogy határozottan kimondották, hogy a pogány keresztényeknek is elmulaszthatatlan kötelessége a törvény pontos megtartása és folytonos gyakorlása; mert a zsidóság abszolút joga mindig megmarad a pogányok ellenében, és mert minden üdvhöz csak a zsidó vallás alakjában lehet jutni. Szóval e követek zsidók, vagy zsidó keresztények voltak a szó valódi értelmében, a kik a vallásos tudat alsóbb fokáról a szabadabb páli kereszténység magasabb fokára nem tudtak felemelkedni, s a kik mig egyfelől merőben elvetették a szabad páli álláspontot, a mely nem tartotta szükségesnek azt, hogy a keresztények a törvényt megtartsák, — addig másfelől mindenkit judaizálni és a törvény megtartására akartak erőszakolni, s nem oda törekedtek, hogy az evangeliumot terjeszszék.

Igy küzdött a farizeusi párt Pál és az ő pártja ellen. Ugy látszik azonban, hogy midőn Pál második útjában a galatabelieket meglátogatta, az ő személyes fellépésének sikerült zsidó keresztény elleneinek működését ellensúlyozni, s a felizgatott kedélyeket megnyugtatni. ¹⁾ Mert a mint Gal. 1, 6. 3, 1. 5, 7-ből látjuk, nagyon meglepte őt az a hír, midőn megtudta, hogy hivei és evangeliuma veszélyben forognak. De mihelyt ez egyházakból eltávozott, azonnal újra eléállottak az ő ellenei, s valamint befolyásukat, ugy elveiket is érvényesíteni törekedtek Pál ellenében. Pál újra értesült ezek működéséről. Ámbár Pál jól tudta, hogy a galatabeliek a lelki szabadság és az evangelium hivei (οἱ πνευματικοί Gal. 6, 1.) mindazáltal haragra lobbant, midőn a farizeusi párt működéseiről újabban értesült. Boszankodott a követek gyávaságán, a kik kiválasztatták az alkalmat, hogy akkor menjenek elcsábítani a még nem elég erős

---

vele szemben a leghatározottabb ellentétet alkották. De e körülmény nem jogosít fel minket arra, hogy őket csalóknak nevezzük. Ők komoly pártállást foglaltak el Pállal szemben, s valamint Pál, ugy ők is meggyőződésük, elveik és céljuk szempontjából fogták fel és itélték meg a dolgokat. Hogy a Jézus elveinek és eszméinek mélységét és egyetemességét nem tudták oly tisztán felfogni, mint Pál, ezt korlátoltságuknak és a zsidóság iránti elfogultságuknak lehet tulajdonítani.

— ¹⁾ Gal. 4, 10. 5, 17.

hitű hiveket, mikor tanítójuk távol, Antiókiában, tartózkodik. Végre attól is félt, nehogy a judaizáló tanítók által elhintett „követség az egész térsztát megposhaszsa“ (Gal. 5, 9.) S ez aggodalma és felindulása arra indította az apostolt, hogy a galatabelieknek abban a pillanatban egy gyönyörű levelet írjon, még pedig sajátkezüleg, a melyben ellene harcoljon, a távolból, ellenei működésének. E természetes úton keletkezett a Galatai levél.

A galatai levél keletkezésére vonatkozólag két igen határozott adatunk van magában a levélben. 1) A dolog természetéből és Gal. 2-ből világos, hogy Pál e levelet a Cselekedetek könyve 15-ik részében említett jeruzsálemi útja után írta. 2.) Gal. 1, 9. 4, 13—15. 5, 3. 21. pedig határozottan azt mutatja, hogy Pál e levél írása előtt már kétszer volt Galatiában. S miután a Gal. 1, 9. ὡς προειρήκαμεν és 4, 13. τὸ πρότερον kifejezésekkel Pál egy korábbi ott tartózkodására czéloz második látogatása ellenében, ebből igen természetesen következik, hogy az apostol e levelet a Csel. 16, 1—6-ben említett második látogatása után, második téritői útja végén, tehát az 54-ik évben írta; még pedig a mint Gal. 1, 2. és 2, 11. 12. ἦλθε és ἐλθεῖν szavai bizonyítják, Antiókiából. 1) Hogy e levelet kitől küldötte el, bizonytalan. Valószínűleg oly tanítványától, a ki vele Galatiában utazott. A mi új testamentumunkban a levél végén levő záradék azt mondja: „a galatiabeliekhez iratott Rómából.“ De ez nem igaz, mert Pál nem járt volt még ekkor Rómában. Különben is az egyes új testamentumi iratok végeire tett jegyzések az apostoli kor utáni idő sajátai.

E levél szerzetetési idejére és helyére nézve a theologusok közt eleitől fogva különböző nézetek uralkodtak. Némelyek, mint Bleek és mások Korinthusból kelteznek az 58-ik év körüli időből, az apostol harmadik útjából. 2) Mások, mint Hilgenfeld, Noack és Holtzmann szintén a Csel. 18, 23-ban említett harmadik téritői útra teszik e levél keletkezését; de már 56-ra, és pedig Efezusból. 3)

1) Az a gyorsaság, a melylyel Pál a galatai egyházak állapotáról értesült és levelét elküldötte, azt mutatja, hogy gyors közlekedés volt Pálnak akkori tartózkodási helye s Galatia közt. S minthogy sokkal könnyebb és gyorsabb volt a közlekedés Antiókia és Galatia közt Tarsuson át, mint Galatia és Efezus közt: ez a körülmény is oda mutat, hogy Pál levelét Antiókiából írta. E levél hitelességét Bauer Brunón (1851) kívül senki se vonta kétségbe. — 2) Bleek, Einl. in d. N. Test. S. 417. — 3) Hilgenfeld, Galaterbr. S. 201—218. Holtzmann, Bibel Lexic. art. Galaterbr. Zsarnay, Bibliai bevez. Sárospatak, 1861. 124. lapon szintén Efezusból kelteti, de annyiban eltér másoktól, hogy az 55-ik évre teszi.

A Gal. levél keletkezésének ideje és helye.

Ellenvélemény.

S e késői keletkezést abból a viszonyból magyarázzák ki, a melyben a galatai levélnek „hit és nem a törvény által való megigazulási“ nézete a római levélhez áll. Azóban az említett írónak iménti nézete mérőben téves; mert az egész galatai levél hangulata ellene bizonyít, a mely világosan mutatja, hogy e levél az általunk jelzett időben és helyen keletkezett; és mert egy szorosnak látszó viszony miatt teljesen mellőzik Pálnak a Csel. 14-ben említett első galatai útját és neki csak két galatai útát tulajdonítanak a történelmi bizonyítékok ellenére, — holott bármily szoros legyen is a galatai és római levél közti viszony, ebből nem következik, hogy Pálnak e levelet a rómaival egy időben kellett írnia. Nem következik pedig azért, mert az apostolnak e nézete nem a római levél írásakor fejtett ki. Ezt hirdette ő fellépése kezdetén, s e nézete mellett meg is maradt. Aztán másfelől a farizeusi párt működése is oda volt már fejlődve második útja végén, hogy neki multhatatlanul írnia kellett a kedélyek lecsillapítására és evangeliuma védelmére, valamint azért is, hogy az ellenpártot elhallgattassa, a kétkedőket megerősítse, s a netalán elpártoltakat visszanyerje.

Ezek nyomán a Galatai levél időrendre nézve kétségen kívül az első helyen áll a Pál levelei között. Ebben védekezni Pál legelőször a maga nézeteit és személyes állását a zsidó nézetűek ellenében. S hogy a Cselekedetek könyve szerzője a ker. vallás történetének e kiválóan becses okmányát nem csak nem érinti, sőt a galatai egyházaknak Pál által történt alapítását sem említi, és őt (16, 6.) második térítői útjában csak mintegy futva utaztatja át Galatián: ezt igen valószínűleg abból a tekintetből teszi, hogy ne említsen olyan levelet, a mely a zsidó keresztényeket, a kiket ő Pállal ki akart békíteni, haragra indíthatta volna.

A levél
tartalma
átalakban.

E vonásokból látható az az álláspont, a melyből a galatai levelet általában felfogni és megítélni lehet. E levél előnkbe tárja ama nagyszerű mozgalom fővonását, a mely akkora harcztól idézett elé a zsidóság és kereszténység közt. E mozgalom és harc közepette merült fel az a kérdés is: vajon a keresztény vallás olyan-e, a mely a zsidó vallástól teljesen független, szabad és attól lényegesen különböző? vagy pedig olyan, a mely csak a zsidó vallás alakjában létezhetik, s a mely ennél fogva nem egyéb módosított és kiszélesített zsidó vallásnál? E levélből látszik, hogy miként oldották meg e fontos kérdést. Kitűnik, minő lényegesen megkülönböztette Pál a keresztény vallást a zsidó vallástól. Kitűnik, minő

történeti jelentőségre emelte Pál a keresztény vallást. Az is kitünik, mennyire hozza volt még ez időben fűződve a keresztény vallás a Pál személyéhez. Innen magyarázható meg a galatai levél kettős tartalma, a melyben 1.) saját apostoli állásának jogosságát védi (Gal. 1 és 2 részek) a judaizálók ellenében; és 2.) ugyanazokkal szemben kifejti és védi egy vallás-philosophiai értekezésben az ő evangéliumát (3, 1 — 5, 12); végül arra inti a galatabelieket, hogy óvakodjanak a keresztény lelki szabadsággal való visszaéléstől, s egyszersmind némi erkölcsi és hitszabályokat ad elejökbe (5, 13 — 6, 15.).

A galatai levél tartalmát rendszerint két részre szokták osz-^{A levél} tartalmának ^{felosztása.} tani (1, 1 — 5, 12. és 5, 13 — 6, 15.)¹⁾. Azonban helyesebben három főrészt szokták megkülönböztetni, u. m. I.) személyes védelmi részre (1, 1 — 2, 21), a mely magában foglalja az apostol üdvözlését és a levél bevezetését (1, 1—10). II.) philosophico-dogmai részre (3 és 4 r.); és III.) intő és gyakorlati részre (5, 1 — 6, 10), a melyhez csatolható a levél záradéka is (6, 11—15.).

Midőn Pál apostol az ellenpárt reactionarius működéseiről^{I. Üdvözlés és bevezetés.} értesült Antiókiában, azonnal egy szép levelet irt a galatabelieknek, különös nyomatékot helyezvén saját apostolságára, és kimondván, hogy ő nem embertől nyerte evangéliumát, hanem saját öntudatának közvetlen működése által jutott benső isteni hivatásának tudatára. Ebben legelőbb is üdvözli a galatabelieket:²⁾ „Pál

¹⁾ Zsarnay (Bibl. bev. 125. l.) 4 részre osztja. — ²⁾ Az apostoli korban általános szokás volt, hogy a kik egymással személyesen vagy írásban találkoztak, vagy pedig egymástól elváltak, egymást köszöntsék. Innen van, hogy az új testamentumban — a zsidókhöz irt levél kivételével — minden levél üdvözléssel kezdődik. Azonban e szokás nem az apostoli kor sajátja, hanem a klasszikus koré. Onnan jött át a keresztényekhez. A rómaiaknál a szokott üdvözlés a következő volt: „M. Cicero salutem dicit P. Lentulo Procos.“ (Ad Fam. 1, 1.) rövidebben: Cicero Ap. Pulchro salutem“ (U. o. 3, 9). A görögöknel: „Ἡλᾱτων Ἀρχιῦτα εἰς πρᾱττειν (v. χαίρειν) λέγει. A hébereknél a bírák korszakától Jézusig: עֲמִי יְהִי שְׁלוֹם (Bir. 6, 12. V. ö. Luk. 1, 25.] שְׁלוֹם לְךָ (Bir. 6, 23. 1. Mór. 43, 33. 1. Sam. 25, 6. 1. Kron. 12, 18. Ján. 20, 19.). A keresztények e szokást átvevén, néha a maga eredetiségében használták: οἱ ἀπόστολοι — τοῖς ἀδελφοῖς — χαίρειν (Csel. 15, 23.); Ἰάκωβος ταῖς ἰβ' φυλαῖς — χαίρειν (Jak. 1, 1), — máskor meg, és pedig legtöbbször keresztény kívánatokkal módosították és bővítették. Az apostolok idejében Jézus csak rövid üdvözlés-alakot használt: Εἰρήνη τῷ οἴκῳ τούτῳ (Luk. 10, 5. a régi zsidók szokása szerint 1. Sám. 25, 6. Bir. 6, 23. Zsolt. 122, 7.); εἰρήνη ὑμῖν (Luk. 24, 36. néha ἔσται-val.) Már az apostoli levelekben mindenütt kibővítve látjuk: Παῦλος κ.

apostol (nem emberektől, sem ember által, hanem a Jézus Krisztus által és az atya Isten által, ki feltámasztotta őt a halálból) és mind az atyafiak, kik velem vannak, a galatabeli gyülekezeteknek. Kegyelem nektek és békeség az atya Istentől és a mi urunk Jézus Krisztustól. . . stb. (Gal. 1, 1—5.). Azután megírja levélének bevezetését. S ebben, — miután bámulatát fejezi ki a galatabeliek ingadozása felett, hogy t. i. némelyek oly hamar elhagyván az ő evangéliumát, más evangéliumra hajlottak, — bébizonyítja, hogy nincs más igaz evangélium az övének kívül, és átkot mond mindazokra, a kik az övétől eltérő evangéliumot hirdettek vagy hirdetnek (1, 6—10): „Csodálkozom, hogy ti ily hamar elhagyván azt, a ki titeket hívott vala a Krisztus kegyelmére, más evangéliumra hajlottatok, — holott nincs más evangélium; de némelyek titeket megháborítanak és a Krisztus evangéliumát el akarják fordítani. De ha szinte mi is, vagy a menyeyei angyal hirdetne nektek valamit azonkívül, a melyet nektek hirdettünk, legyen átok. A mint először mondánk, most ismét másodszor is mondom.“

Pálnak e szavai azt bizonyítják, hogy a galatai egyházakat ő alapította; ő hívta azokat a „Krisztus kegyelmére.“ Azonban távozása után más emberek léptek fel és „más evangéliumot“ hirdettek. Ez által zavart támasztottak és a Pál evangéliumától sokakat elvontak. Ez a „más evangélium“ pedig abból állott, hogy a hívő pogányok tartoznak megtartani a zsidó törvényt, különösen a körülmetélkedést. Evel szemben Pál csodálkozik, hogy a galatabeliek oly hamar elpártoltak tőle, a ki őket a „Krisztus kegyelmére“ hívta. A „kegyelem“ (χάρις) alatt Pál itt is, más leveleiben is, a barátságot, jóságot és Krisztus iránti hódolatot érti a mózesi törvény szigora ellenében. A kegyelem a dolgok ó és új rendje, s az Isten és ember közti régi és új viszony közti különbséget jelöli. A törvény alatt tilalom, büntetés és harag uralkodott, Krisztus alatt pedig a szeretet viszonya lépett ezek helyébe a menyeyei atya és az ő gyermekei közé, a hol az ember

Σιλουανός κ. Τιμόθεος τῇ ἐκκλησίᾳ θεσσαλονικέων ἐν θεῷ πατρὶ κ. κυρίῳ Ἰ. Χριστῷ. Χάρις ὑμῖν κ. εἰρήνη ἀπὸ θεοῦ πατρὸς κ. κυρίου Ἰ. Χρ. (1. Thess. 1, 1.) Így kibővítvé használták az apostoli és egyházi atyák is. L. Polycarp, Philipp. Euseb. H. E. IV. 15. V. 1. Clem. Rom. 1, c. 1. Hom. III, 31.

az Isten iránti szeretetből cselekszik, s Isten az embernek netaláni vétkeit megbocsátja. Innen van, hogy Pál levelei bévezetésében mindig „kegyelmet és békét“ kíván hiveinek. A béke a szeretet kifolyása. S a galatabeliek a kegyelem és békétől a törvényhez tértek vissza. Ez elpártoltaknak Pál a törvény alóli felszabadulást bizonyítja bé, s az ellenei által hirdetett tanokat az evangélium elferdítésének nyilvánítja és átkot mond azokra, a kik az általa hirdetett evangéliumon kívül mást hirdetnek. Innen az tűnik ki, hogy Pál az alakra semmit sem adott, a lényegre helyezett fősúlyt; és hogy neki fáj hiveinek elpártolása, s ezért szenvedélyesen fejezte ki magát.

3) Pálnak személyes védelme.

A Pál ellenei gyalázták Galatiában az ő evangéliumát, s azt állították arról, hogy az nem egyéb a valódi apostolokétól eltérő önkényes nézetnél. Ezek ellenében a bevezetés után Pál apostol igazolja magát, s védi elveinek és apostolságának önállóságát. Kimondja, hogy „az az evangélium, a melyet ő prédikál, nem ember szerint való; mert nem embertől vette.... hanem a Jézus Krisztus jelentése általán“ (1, 11. 12.). S ebből kifolyólag kimutatja, hogy ő a jeruzsálemi apostolokkal egyenlő jogu, tőlök teljesen független. Tagadólag kimutatja nekik, hogy ő a jeruzsálemiektől egészen függetlenül lett Krisztus apostolává, még pedig az előtt, mielőtt közülök valamelyikkel érintkezett (1, 17. 18.) volna. Állítólag pedig azt fejtegeti, hogy ő nem csak nem engedett azoknak az ő elveiből semmit, sőt az apostolságra való jogosultságát anynyira érvényesítette velök szemben, hogy azok kénytelenek voltak őt valódi apostolnak ismerni el. S hogy önállóságát kimutassa, elmondja, hogy midőn megtérése után három év mulva Arabiából Jeruzsálembe visszatért csupán tizenöt napig mulatott ott, s ez idő alatt csak Péterrel és Jakabbal találkozott. Azután Syriába és Ciliciába ment. És így ismeretlen maradt a judeai keresztények előtt. Később pedig, midőn 14 mulva Jeruzsálembe ment a körülméletkezés¹⁾ kérdésében, senki sem vonta kétségbe, — sem Péter, sem Jakab, az ő apostolságát (1, 18. 19.). Elbeszéli, hogy midőn a körülméletkezés kérdésében Jeruzsálembe ment, anynyira szembeszállott, a tanítványokkal, hogy azok elismerték, hogy neki velök egyenlő joga van az evangélium hirdetésére (2, 1—10.). Továbbá eléadja a tanítványokhoz, különösen Péterhez, való viszonyát. Végre elbe-

¹⁾ Ugy látszik, hogy a Cselekedetek szerzője az egész apostoli concilium történetét a Galatai levél után alkotta meg.

széli hogy midőn Péter a jeruzsálemi követek megérkezése alkalmával Antiókiában kétszínű szerepet kezdett játszani, anynyira bébizonyította Péternek az ő helytelen magaviseletét, hogy az teljesen legyőzve érezte magát (2, 11—14). Pálnak ez apologiája oly tiszta, egyszerű és szép, hogy az ő apostoli működése ismeretére nézve a legfontosabb kútfő gyanánt szolgál.

II.
Dogmai
rész.
1) Pál főelve.

Az apostol védbeszéde után mintegy észrevétlenül dogmai kérdésekre tér át. S itt az ő kedves tárgyát, főalapelvét fejtegeti, hogy „az ember nem a törvény cselekedeteiből igazul meg, hanem a Jézus Krisztusban való hit által“ (2, 15—21). Miután e tételt kimondotta, hivatkozik a galatabeliek keresztény élettapasztalataira, bébizonyítván, hogy ez alapelv valóssággal a keresztény öntudat közetlen ténye (3, 1—5): „Azt akarom tőletek megtudni: A törvény cselekedeteiből vettétek-e a szent lelket, vagy a hallásból való hit által? Ily esztelenek vagytok-e, hogy holott a szent lélek által kezdettétek el a hitet, most test által akartok elvégeztetni? A ki azért szentlelket szolgáltat nektek és ti bennetek erőket cselekszik, a törvény cselekedeteiből teszi-e, vagy a hallásból való hit által?“ Az emberek nehezen szakítanak vallási előítéleteikkel. Annál nehezebb dolog volt ez a zsidó keresztényekre nézve, a kik az üdvösséget a mózesi törvények szigorú megtartásától feltételezték. Ez előítéleteket akarta legyőzni Pál, midőn kimutatni törekedett, hogy az embernek saját benső sugallata után, s nem a törvény rendeletéből kell jót tenni. Ezt találta ő fel Jézusban, s ezért ragaszkodott hozzá és hitt benne.

2) Az ő
testament.
lényege.

Ezután bébizonyítja, Ábrahám történetéből, hogy a törvénynek semmi becse nincs a hit ellenében; hogy az ő testamentum tartalmának lényege nem egyéb az Ábrahámnak tett ígéretnél; és hogy végre a hit által való megigazulás már az Ábrahám életében jelképezve van, melyhez a törvény, mint csupán mellékes dolog járult (3, 6—18): „Miképen Ábrahám hitt az Istennek, és az tulajdonított neki igazságára, értitek azért, hogy a kik a hitből vannak, azok az Ábrahám fiai. Látván azért az irás, hogy Isten a hit által fogja üdvözíteni a pogányokat, még annak előtte örvendetes izenettel hirdette Ábrahámnak: Megáldatnak benned minden pogányok. Azért a kik hitből valók, azok ál-

datnak a hiv Ábrahámmal. Mert a kik a törvény cselekedeteiből vannak, átok alatt vannak; mert írva (5. Móz. 27, ₂₆.) van: Átkozott valaki meg nem marad azokban, a melyek megirattak a törvény könyvében, hogy azokat cselekedje!... A Krisztus pedig megváltott minket a törvény átkától, mikor érettünk átokká lett... hogy a pogányokban az Ábrahám áldatása a Krisztus Jézus által legyen, és hogy az ígért lelket a hit által vegyük. ... Ábrahámnak pedig adattak az ígéretek és az ő magvának... ki a Krisztus. Ezt mondom pedig, hogy a kötést, melyet Isten először megerősített a Krisztusra nézve, a törvény, mely 430 esztendővel kezdetett azután, nem teszi erőtelenné.“

Pál apostol főelvének felállítására és az ő testamentum lényegének megmutatására után 3, ₁₉—₂₉-ben azt a kérdést teszi fel: „mi a törvény?“ ¹⁾ S e kérdésre azt feleli, hogy a törvény csupán nevelési szempontból, mintegy közitőül adatott az ígért és annak teljesedése közé: „A törvény nekünk a Krisztusra vezérlő mesterünk volt, hogy hit által üdvezlőnk. De minekutánna eljött a hit, nem vagyunk többé a vezérlő mester alatt; mert mindnyájan Isten fiai vagytok a Jézus Krisztusban való hit által, hanem valakik a Krisztusban megkeresztelkedtetek, a Krisztust öltöztetek fel. Nincsen azért sem zsidó, sem görög, sem szolga, sem szabados, sem férfi, sem aszszony között különbség; mert ti mindnyájan egy vagytok a Jézus Krisztusban. S ha a Krisztuséi vagytok, tehát az Ábrahám magva vagytok és az ígért szerint örökösök.“

A törvény vallása, Pál szerint, fogság volt. ²⁾ A hit által pedig szabad, fiú viszonyba léptünk Istennel. A Pál felfogása szerint

¹⁾ Sajátságos az a záradék, a melylyel Pál a törvény eredetét magyarázza: „mely kimondatott az angyaloktól, a közbenjárónak keze által.“ E magyarázatból a tűnik ki, mintha Pál gnosticus nézetet táplált volna, a mely a világot alkotó és törvényadó angyaloknak önállóságot tulajdonít. Ő ismerhette az alexandriai zsidós nézetet. Azonban ha közelebről vizsgáljuk, látjuk, hogy neki e magyarázattal a volt a célja, hogy a törvénynek közvetlen Istentől való eredetét megtagadja. A közbenjáró alatt itt nem Krisztust kell érteni, a mint ezt némely theologusok tették, kik ez által is Jézus praecistentiáját hitték bém bizonyíthatni, hanem Mózeset, kit a rabbik is közbenjárónak neveznek. — ²⁾ Gal. 3, ₂₃: ἐφρουρούμεθα, V. ö. 2 Kor. 11, ₃₂.

ebben áll a fogadott fiúság (ὡςθεοσία 4, 5): az ember hit által isten fiává lesz. ¹⁾ S miként a keresztség által az ember e hitet elismeri, úgy e hit által oly szoros viszonyba lépik Krisztussal, hogy őt mintegy felöltözi. ²⁾ Minthogy pedig e közösség anynyira új, hogy ez előtt minden korábbi különbség (nemzet, állás, kor, nem) elenyészik, és Krisztusban valósul az emberiség általános egysége: miként lehet — így szól az apostol — még tovább is ragaszkodni az ő törvényhez? miként lehet az ismeret és érettség állapotából az erőtlenség, tudatlanság és gyermekség állapotába térni vissza?

4) Az evang.
viszonya az
ős vallá-
sokhoz.

E keresztény szempontból tekint vissza még egyszer az apostol 4, 1—11-ben a törvény alatti állapotra. Kimondja, hogy a keresztény vallás abszolút vallás, a szellem és szabadság vallása, s mint ilyen anynyira fölette áll a zsidó és pogány vallásnak, mint a gyám és önállóság a kis gyermeknek. ³⁾ Ez állítását részint tárgyilagosan bizonyítja be a keresztény vallás benső lényegéből, összehasonlítván azt a zsidó vallás lényegével; részint alanyilag az egyes keresztények által élvezett szabad, szellemi életből (4, 1—11) kimutatván, hogy míg a hívők a szabadság által istennek örökösei és fiai lesznek, addig a pogány keresztények, a körülmetélkedés és más zsidó tételek elfogadása által ismét szolgálkká lesznek (4, 9—11.) „Mig gyermekek voltunk, e világnak betűi alatt valánk; de midőn az idő teljessége eljött, kiküldé isten az ő fiát, ki aszszonytól lett és törvény alá volt helyezve, ⁴⁾ hogy azokat, a

¹⁾ Kor. 1, 30. ezt ἐκ θεοῦ ἐν εἰκαιῆν Χριστῷ Ἰησοῦ-val fejezi ki. — ²⁾ Gal. 3, 27. v. ö. 1 Kor. 15, 53. Rom. 13, 14. — ³⁾ Ugy látszik, hogy Pál Gal. 3, 19-ben megtagadván a törvénytől az isteni eredetet, 4, 39-ben azonosítja az ἀσθενῆ καὶ πτωχὰ στοιχεῖα τοῦ κόσμου-t, vagyis a törvény vallását, a pogány vallásokkal. S miután a 3-ik versben a στοιχεῖα τοῦ κόσμου-t a törvény helyébe állítja, vádolja a galatákat, hogy az erőtlen betűnek (στοιχεῖα) szolgálván, mellőzik az erős evangéliumot. — A „patria potestas“ különösen érvényben volt a galatáknál (Göttling, Gesch. d. röm. Staatsvsgg. S. 109. 517). — ⁴⁾ Midőn Pál apostol 4, 1-ben azt mondja: ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν υἱὸν αὐτοῦ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ὑπὸ νόμον, evel egyszersmind határozottan ellene nyilatkozik Jézus eleve létezésének és ama hypothesisnek, a mely azt állítja, hogy Jézus emberi atya közbejötté nélkül született. Hamis tehát némely theologusoknak az a nézete (Hilgenf. Galaterbr. S. 174—175.), a melynélfogva azt húzzák ki e helyből, mintha Pál azt mondotta volna ki az említett helyen, hogy Jézus atya nélkül nemzódott. Pál nem csak a helyen, de irataiban sehol sem jogosít fel minket ily hamis feltevésre. Sőt ellenkezőleg az a kifejezés, hogy ő „aszszonytól született és a törvény alá volt helyezve“ kétségtelenül azt bizonyítja, hogy Pál épen oly természetes úton nemzettnék és születettnek tartotta Jézust,

kik a törvény alatt valának megváltaná, hogy a fiúságot megnyerjük. Azért többé nem vagy szolga, hanem fiu; ha pedig fiu, akkor istennek örököse is a Krisztus által. Miként akartok tehát ti, kik a természet szerint való (=haszontalan) isteneket elhagyva Istent megismertétek, ismét visszatérni az erőtelen és szegény betűkre (=törvény), hogy azoknak újra szolgáljatok, s a napokat, hónapokat, az időket (=ünnepeket) és évszakokat megtartsátok? O vajha inkább felépülne újra bennetek a Krisztus ezek helyett! 4, 12—20-ban a galaták ingadozása feletti fájdalomának ad kifejezést, s arra inti: Vajha ismét úgy szeretnék őt, mint korábban és követnék!

• Az apostol fennebbi állításának hébizonyítására még egy második erősséget is hoz fel (4, 21—31) az ó testamentumból, s az Ábrahám két fiának, Izsák és Ismael, történetének allegorikai vagy hagadistikus magyarázata által kimutatja, hogy a keresztény vallás úgy áll a zsidó és más vallásokhoz, mint a szabadság a szolgasághoz, vagyis mint ezek személyesítői, t. i. Izsák Ismaelhez: „Ábrahámnak két fia volt. Egyik a szolgától, másik a szabadostól. De az, a melyik a szolgától volt, test szerint született; a melyik pedig a szabadostól, az ígélet által. A Hágaré a simai hegynél kötött szövetséget példázza, a mely a szolgálatra nemz, ama magasságos Jeruzsálem pedig a szabadost, a mely mindnyájunknak anyja. Mi tehát Izsákkal nem a szolgáló gyermekei vagyunk, hanem a szabad ígéleté.

Pál apostol az elmélet terén kifejtven dogmai nezeit, áttér a gyakorlat terére. S ebben hivatkozva először is a keresztény szabadságban való állhatatosságra intvén, óvja a körülmetéléstől, s fenyegeti a háborúságot szerző tévtanítókat (5, 1—12): „A szabadságban azért, melylyel Krisztus megszabadított álljatok meg, és ne kötelezzétek meg ismét magatokat szolgálatnak igájával. Ime, én Pál mondom, hogy ha körülmetélkedtek, a Krisztus semmit sem fog használni. A ki körülmetélkedik, köteles az egész tör-

III.
Gyakorlati
rész.

mint bármely más zsidót, a ki épen úgy [a] törvény alatt volt egész életében, mint bárki más. Jézusnak tehát sem személyes eleve létezését nem bizonyítja e hely, mint a hogy Hilgenfeld és mások vélekednek; sem pedig személytelen eleve létezését, mint a hogy Baur (Paulus S. 628. f.) véli.

vény megtartására. Ha pedig ti a törvény által akartok üdvözülni, Krisztust elvesztitek, mert a Krisztusban sem a körülmetélkedés, sem a körül nem metélkedés nem használ, hanem csak a szeretet által munkálkodó hit. Vajha elis töröltetnének azok, a kik titeket háborgatnak!“ Ezután erkölcsiségre, erkölcsi tevékenységre inti hiveit, mert szerinte ez egyedüli öre a valódi szabadságnak és a valódi lelki életnek. S ez erkölcsi intésben két szempontból indul ki. Először általános (5, 13—26) szempontból általános felebaráti szeretetre serkenti hiveit, mert „az egész törvény e beszédben foglaltatik: szeresed felebarátodat, mint magadat.“ Másodszor a galatabeliek körülményeiből (5, 26—6, 10) kiindulva őket béketűrésre, egymás iránti szeretetre inti, s arra kéri, hogy ne a test ösztöneinek, hanem a léleknek szolgáljanak. Végre még egyszer röviden összefoglalja a fennebb elmondottakat (6, 11—17), s áldás kívánással bészárja levelét (18. v.)

Ez a tartalma Pál apostol fennebb tárgyalt s a galatabeli egyházakhoz, u. m. Derbébe, Lystrába, Ikoniumba és pisidiai Antiókiába intézett gyönyörű levelének, melynek célja az volt, hogy saját pártját erősítse és az őt erkölcstelenséggel vádoló farizeusi párt követéinek működését ellensúlyozza, bébizonyítani igyekeztvén az ellene támadt reactio gyanúsításai ellenében, hogy a szabadság, a melylyel ő hiveit a törvény alól felszabadította, nem vezet az erkölcsiség megrontására. Hogy minő hatást és eredményt szült e levél a galaták közt, arra tiszta adataink nincsenek. Valószínűleg hiveinek nagy részét megnyugtatta és pártját megerősítette. Azonban ez se tudta egészen lecsendesíteni a felháborodott kedélyeket, s a kérdést megoldani; mert az ellenpártot nem tudta levelével végkép elhallgattatni. A farizeusi párt és Jakab által felzaklatott izgalom csak a 70-ik év után, a jeruzsálemi templom elpusztulása után csillapodott le. Ekkor is úgy, hogy a zsidó kereszténység egy kis felekezetté törpült; a pogány kereszténység pedig hatalmas terjedést vett, s ez által kiemelkedett a zsidó kereszténység befolyása alól.

Simén Domokos.